

Hans Torben Gilkær

In honore sancti Kanuti martyris. Konge og Knudsgilder i det 12. århundrede

I

I et forsøg på at besvare spørgsmålet, hvor den egentlige lovgivende magt var placeret i det middelalderlige Europa, kan man groft skelne mellem to modsatrettede ideer: *voluntas populi* og *voluntas principis*, eller med andre ord et opadstigende og et nedgående princip. Princippet om *voluntas populi*, som grafisk kan fremstilles som en pyramide, er karakteriseret derved, at magten i sidste instans er placeret hos *populus*, bunden af pyramiden. Princippet om *voluntas principis* lader magten udspringe fra pyramidens top og fordeles nedad mod bunden af pyramiden. Al magt kommer fra Gud og er overladt Guds stedfortræder på jorden. Disse to principper må nødvendigvis være i konflikt med hinanden. Princippet om *voluntas populi* fandtes hos de germanske stammer, omend kun på et embryonisk stade.¹ Men med kristendommens indførelse sejrede princippet om *voluntas principis*, og det forblev dominerende i hele middelalderen.²

Ideen om *voluntas principis* eller det teokratiske kejser- og kongedømme kom klart til udtryk hos Eusebius af Caesarea, kejser Konstantins hofteolog. Ifølge Eusebius havde den jordiske basileus lighed med den himmelske, og det var Guds vilje, at alle mennesker skulle være underkastet een mands herredømme; mens Kristus forvaltede himmelen og hele kosmos for Gud, var kejseren blevet betroet herredømmet over jorden.³ Denne udformning af det byzantinske kejserdømme var influeret af hellenistiske forestillinger,⁴ og fra det 4. og 5. århundrede begyndte man tillige at drage paralleller til den jødiske kongetradition.⁵ Men i Vesteuropa var opfattelsen af kejserdømmet ikke fuldstændig dækkende for den græsk-orientalske, og den latinske kirke havde i højere grad end den græske autonomi på det religiøse område.⁶ Biskop Ambrosius (374–97) formulerede således sentensen *imperator enim intra ecclesiam, non supra ecclesiam est*; i direkte modsætning til kirken i øst var kejseren i alle trossager underlagt bispernes dom.⁷ Og Augustin skabte med sit værk *De civitate dei* et teologisk grundlag for en adskillelse mellem stat og kirke.⁸

Kirkens indordning i de nye germanske riger fik betydelige konsekvenser. Kirken og gejstligheden blev stillet direkte under kongens beskyttelse, men dermed også hans overhøjhed. Denne landskirkelige organisation med kongen i toppen fandtes

– med divergenser – såvel i det frankiske rige, det vestgotiske Spanien og de angelsaksiske småriger.⁹ Selvom de germanske konger ikke kunne gøre krav på et verdensembede i lighed med det kejserlige, blev deres magtstilling dog, med kejserdømmet som forbillede, fremstillet som teokratisk.¹⁰ I det karolingiske kongedømme var dette forhold endnu tydeligere. Pippin blev salvet og sammenlignet med Moses, Josua og Samuel.¹¹ I pavebrevene tituleredes karolingerne med formlerne *a deo servatus – conservandus, a deo protectus – protegendus, a deo institutus*; Pippin blev i et brev fra Paul I fra år 767 endog kaldt *fundamentum et caput omnium Christianorum*. Den angelsaksiske teolog Cathwulf betegnede i et skrift til Karl den Store fra 775 kongen som Guds statholder, bispren som Kristi stedfortræder. Ikke alene blev tyngdepunktet i den gelasianske lære om de to magter her skubbet over til kongens side, men et nyt verdensbillede, hvor kirken som institution ikke mere adskilte sig klart fra den verdslige sfære, blev antydet. Med Karl den Store indførtes en ny formel i karolingernes kongetitulerer – *dei gratia*, hvorved forestillingen om kongens guddommelige indsættelse kom til udtryk. År 800 blev Karl den Store udråbt som kejser. Karl blev dermed overherre og medregent i kirkestaten, paven medgarant for det franske rige.¹²

Fra den anden halvdel af det 9. århundrede begyndte paverne imidlertid langsomt at vende sig fra een verdenskejser til en mangfoldighed af kristne fyrster. Forsøgene på at bevare et effektivt kejserdømme havde slået fejl, og paverne begyndte nu at samle trådene i egen hånd.¹³ Under pave Gregor VII (1073–85) begyndte kampen om bispedømmerne. Gregors program byggede på forestillingen om et paveligt universalmonarki, som alle måtte underkaste sig; pavens *auctoritas* var den verdslige så overlegen, at de verdslige herskere kunne indsættes og afsættes af paven.¹⁴ Fra kejserlig side kunne en sådan paveabsolutisme ikke accepteres, og i dette spændingsfelt mellem *regnum* og *sacerdotium* udvikledes som et modtræk mod de pavelige krav en selvstændig og af kirken uafhængig statsbevidsthed.¹⁵

Denne kamp mellem en teokratisk-kejserlig og en hierarkisk-pavelig verdensorden fik betydning for forholdet mellem *sacerdotium* og *regnum* i Danmark. Den pavelige oprettelse af et ærkesæde for Polen og et for Ungarn omkring år 1000 standsede den videre udvikling af den tyske missionsvirksomhed under kejserlig beskyttelse og udgjorde sandsynligvis en direkte forudsætning for oprettelsen af kirken i Norden. Paverne stillede her villigt garantier for kirkens og kongemagtens stilling og rettigheder mod at få de nordiske riger indlemmet i verdenskirken.¹⁶ For hver enkelt dansk konge fra Svend Estridsen og frem til Valdemarerne var spørgsmålet om en styrkelse af kongemagten af stor betydning – en styrkelse af kongemagten over for såvel fremmede fyrster som danske stormænd og tronprætendenter.¹⁷ En sådan sikring og styrkelse af det danske kongedømme kunne opnås ved et forbund mellem kongen og paverne af den Hildebrandske gruppe.

Dette forhold stod klart allerede for Svend Estridsen. To pavebreve fra Gregor VII til kongen viser klart begge parter interesse i et samarbejde. Heri nævnes, at kongen skulle have udtrykt ønske om at overgive sig og sit rige til paven, at Svend havde i sinde at lade en af sine sønner med tro krigsfølge gøre krigstjeneste for paven,¹⁸ og

at kongen ønskede pavens beskyttelse for sig og sit rige.¹⁹ For paven var det et mål at få Danmark optaget i et paveligt statssystem, et *regimen universale*, hvor den enkelte stat var underlagt kuriens lenshøjhed. Men også Svend må have set sin fordel i at søge pavens beskyttelse, et forbund med paven ville støtte kongen moralsk og styrke hans position i Danmark.²⁰ Dette bestyrkes af en beretning hos Adam af Bremen, hvor det fortælles, at Svend sendte sin søn Magnus til Rom, for at han dér kunne blive indviet til konge.²¹ Det gode forhold mellem kurien og den danske konge fortsatte under Harald Hén²² og sandsynligvis også under Knud den Hellige.²³

I Erik Ejegods regeringsperiode blev der oprettet en nær kontakt med reformpavedømmet; år 1100 eller 1101 blev Knud den Hellige kanoniseret efter kongens anmodning, og år 1103 eller 1104 blev det danske ærkesæde udskilt fra Hamborg-Bremen.²⁴ Paveskismaet i denne periode gjorde de danske kongers problemstilling klar. Målet var ikke blot udskillelsen fra Hamborg-Bremen, men også en konsolidering af det danske kongedømme. En sådan politik ville aldrig kunne gennemføres med støtte fra en af den tyske kejser afhængig pave. Men reformpavedømmet havde interesse i at støtte opbygningen af et dansk ærkesæde i samarbejde med den danske konge, og med skismaet i 1080 måtte en sådan politik blive endnu mere påtrængende. Det må derfor understreges kraftigere, end det tidligere er blevet gjort, at begge parter havde fælles interesser i et dansk ærkesæde og en stærk dansk kongemagt.

Kong Niels fulgte samme linie,²⁵ men med skismaet i 1130 faldt reformpavedømmets støtte bort. Den danske kirkes selvstændighed var nu alvorligt truet samtidig med, at Knud Lavards alliance med den tyske kong Lothar udgjorde en farlig trussel mod kong Niels og Magnus og i sidste instans mod det danske kongedømmes integritet, og det var først i det øjeblik, Magnus underkastede sig den tyske kejser, at den danske kirke frasagde kongen sin støtte.²⁶ Også de efterfølgende år, hvor landet var hærget af borgerkrige, viste faren ved et svagt og splittet kongedømme: den politiske uafhængighed var ligesom ærkesædets selvstændighed truet.²⁷

1157 endte borgerkrigene, og Valdemar I blev anerkendt som enekonge. Fem år efter måtte den danske konge aflægge lensed til kejseren og anerkende den imperievenlige pave, Victor IV, fremfor Alexander III. Men tilslutningen til det kejserlige parti var næppe helhjertet, og allerede i foråret 1163 viste den danske konge interesse for en orientering bort fra imperiet.²⁸ I de følgende år blev Valdemars position styrket, og den 25. juni 1170 fandt en stor kirkefest sted i Ringsted. Her foretog Eskil translationen af kongens fader, Knud Lavard, der af pave Alexander III var blevet erklæret for helgen; derefter kronede han Valdemars søn, Knud, til konge. Vurderingerne af Ringstedfesten har været forskellige.²⁹ Det er imidlertid svært ikke at se begivenhederne som et kompromis mellem reformpavedømmet og den danske konge.³⁰ For paven har målet fortsat været i samarbejde med kongemagten at arbejde for de nordiske ærkesæders uafhængighed af den tyske rigskirke og modpavedømmet. For kong Valdemar har målet været at sikre sit kongedømme både udadtil og indadtil. Borgerkrigene og Valdemars egen aflæggelse af lenseden til Frederik I havde vist nødvendigheden af en sådan politik. Ringstedfesten var derfor en magtfuld demonstration af det danske kongedømmes uafhængighed af fremmede fyrster, samtidig med at

den var en forherligelse af Valdemarerne. Ærkebisp Eskil må derimod have deltaget i Ringstedfesten med blandede følelser. På den ene side må Eskil have indset, at den danske kirkes uafhængighed af den tyske rigskirke kun kunne sikres med støtte fra en stærk og uafhængig dansk konge, men på den anden side betød pavens indrømmelser til Valdemar, at kongen fik en stigende indflydelse på kirkelige spørgsmål. Dette afhængighedsforhold bestod under de efterfølgende Valdemarer; Eskil har næppe brudt sig om perspektiverne ved Ringstedfesten.

Reformpavernes politik førte til en opvurdering af de kristne kongers hellighed på bekostning af kejserens særstilling. En konge, der opfyldte de etiske krav, der blev stillet til ham, måtte blive anerkendt som forbillede for eftertiden, og en sådan anerkendelse kunne tage form af en helgenkåring.³¹ I Danmark fik kanonisationen af Knud den Hellige og Knud Lavard stor betydning for bestræbelserne på at konsolidere den danske kongemagt og styrke dens uafhængighed. Kanonisationen af Knud den Hellige skulle således, udover i almindelighed at styrke kongen, vise stormændene, at Gud ikke ville tolerere mordet på Knud; hungersnøden skabte den rette psykologiske stemning herfor. Kanonisationen skulle desuden styrke Danmarks stilling over for udlandet.³² Måske er det et udtryk for et program, at Erik Ejegod før sin pilgrimsrejse år 1103 havde udpeget sin ældste søn, Harald Kesje, og ærkebisp Asser til at varetage styret i Danmark: Eriks egne efterkommere skulle regere i samarbejde med en loyal og hengiven kirke,³³ som tog afstand fra tysk overherredømme og de med den tyske kejser forbundne paver. De overleverede privilegiebreve viser, at Knudskulten i Odense til stadighed nød de danske kongers bevågenhed i det 12. århundrede.

Knud Lavard blev dræbt 1131 og i 1169 blev han erklæret for helgen. Helgenkulten omkring Knud Lavards grav i Ringsted blev i løbet af det 12. århundrede betænkt med store gaver. På nær ærkebisp Eskil tilhørte alle donatorer Erik Ejegods slægt, Hvidslægten eller den nærmeste kreds omkring kongen. Det må være et udtryk for, at helgenkulten i Ringsted blev udnyttet i politisk øjemed. Helgenkulten skulle bruges til at ophæve valgkonedømmet og grundlægge et kongedømme af Guds nåde, knyttet til Knud Lavards efterkommere.³⁴ Knudskulten var tillige en manifestation af samarbejdet mellem den danske konge og en af kejseren uafhængig pave. Det danske kongedømmes position over for udlandet blev herved styrket, og den danske ekspansion i Østersøområdet legitimeret.³⁵

Det religiøse og teoretiske grundlag for den danske kongemagts anseelse og position både i Danmark og i udlandet var blevet væsentligt udvidet med kanonisationen af Knud den Hellige og Knud Lavard. Dette kommer til udtryk i fortalen til Knud den Helliges levnedsbetænelser, hvor Ælnoth dedicerer sit skrift til kong Niels.³⁶ Det fremgår tillige af, at kong Niels indførte formelen *dei gratia* i sin titel.³⁷ I kongebrevenes arengaer fra 1140–1223 er den guddommelige indsættelse af kongen et gennemgående tema; kongen indsættes som *prouisor* for hele *regnum* og regerer riget efter Guds vilje. Kongen opfattes altså som konge af Guds nåde, og kongens stilling opfattes som et embede.³⁸ Enkelte arengaer i diplomer hovedsageligt udstedt af Valdemar I og Knud VI indeholder bibelske citater, som muligvis er vidnesbyrd om,

at de danske konger blev sammenlignet med Kristus, Moses og Salomon. I et diplom fra 1187 fremstilles kongen som *imago dei*. Også hos Saxo møder man typologiske paralleller.³⁹ – En sådan opfattelse og fremstilling af kongen som konge af Guds nåde udelukkede – i hvert fald i teorien – indflydelse og indblanding fra alle fremmede fyrster og danske stormænd; den danske konge skyldte alene Gud sin stilling. Derfor fremstillede kongen sig også som kejserens ligemand.⁴⁰

De danske Sankt Knudsgilder var ifølge Erich Hoffmann et led i denne politiske udnyttelse af Knudskulten i Ringsted. Her ved helgenkulten til ære for Knud Lavard oprettede man et center for købmandsgilderne i de nyanlagte danske byer. Disse Knudsgilder blev udbygget til en landsomfattende organisation. Gilderne stod under beskyttelse af de danske konger, der var efterkommere af gildets helgen. Kongerne var selv medlemmer af gilderne, og på den måde kunne de bevare deres indflydelse over de særligt indflydelsesrige købmænd i de nyanlagte byer.⁴¹ Men Hoffman accepterede Lauritz Weibulls fremstilling af Knudsgilderne og forholdet mellem konge og gilder i det 12. og 13. århundrede og søgte at harmonisere den med sin opfattelse af Knudsgildernes sakrale og politiske funktion.⁴²

Den opfattelse af Knudsgilderne og af forholdet mellem konge og gilder, som Lauritz Weibull først formulerede, er i det væsentlige blevet opretholdt. Weibull vendte sig mod den traditionelle opfattelse af de danske Knudsgilder som værnegilder.⁴³ Han påviste, at gilderne var engageret i handel og søfart. Det gav Valdemar I's brev til Gotlandsfarerne bevis for. Weibull måtte medgive, at gildeskræerne ikke direkte indeholder foreskrifter om det erhverv, som gildebrødrene kunne have udøvet. Men meningen med disse vedtægter har ifølge Weibull heller aldrig været at give nogen vejledning på dette punkt. Meningen var en helt anden: at regulere brødrenes indbyrdes forhold, ret og sædvane og det sociale liv indenfor korporationen. Fra midten af det 13. århundrede blev gildernes centrum flyttet fra Ringsted til Skanør, der var tidens store markedsplads. Det viser ifølge Weibull flere ting: Knud Lavards helgenglans var ikke længere tilstrækkelig til at holde broderskabets ledelse borte fra de store handelsårer – dertil spillede handel og søfart en for stor rolle for brødrene; derudover bliver det klart, at gildebrødrene først og fremmest må have handlet med de varekategorier, som fandtes på Skanørmarkedet, nemlig sild, salt, skind, huder og tekstiler. Weibull hævdede derfor, at Knudsgilderne i det 12. århundrede var »förenade i ett och samma brödraskap eller hansa, Gottlandsfarernas handelskompani.»⁴⁴ Andetsteds karakteriserede Weibull Knudsgilderne som »en koncern i syfte att driva handel på ett i förväg bestämt område . . . säkert från dansk sida med monopol på denna handel.» Det hele tager sig ud som en statsaktion under kongens ledelse.⁴⁵

De danske Sankt Knudsgilder har i tidens løb været genstand for adskillige historikers interesse. Meget er blevet afklaret, mange problemstillinger er løst, og en ikke ringe viden om Knudsgilderne er blevet samlet. Men de væsentlige spørgsmål om Knudsgildernes karakter og forholdet mellem konge og gilder er endnu ikke fuldstændig afklaret: var det nære forhold mellem konge og Knudsgilder først og fremmest begrundet i kongens handelsinteresser, eller havde kongen primært interesse i Knudsgilderne som et led i den politiske udnyttelse af Knudskulten i Ringsted, eller var der måske tale om en blanding af begge interesser.

II

Oprindelsen til de europæiske gilder er stærkt omdiskuteret.⁴⁶ I 1885 mente Max Pappenheim på grundlag af sine undersøgelser af de danske »værnegilder» at kunne føre gildets oprindelse tilbage til det germanske blodsbroderskab med dets hævnpligt. Senere blev gildet tilføjet kristne elementer.⁴⁷ Seks år senere opponerede Karl Hegel mod Pappenheims tese, idet han hævdede, at frankerne ikke kendte til blodsbroderskabet. Derimod søgte Hegel gildets oprindelse i de hedenske offerfester. I de frankiske gilder finder man ifølge Hegel gammelgermanske skikke som drikkelaget og fester for de afdøde. Men allerede på dette tidspunkt var gilderne influeret af kristent tankegods: broderskabstanken og den gensidige forpligtelse blandt gildebødrene til at yde hinanden bistand.⁴⁸

Diskussionen fortsatte i det 20. århundrede. I 1948 mente Emile Coornaert, at de middelalderlige gilder var grundlagt på ritualer, der besad en mystisk kraft – det var først og fremmest spisefællesskabet og drikkelaget. Hertil føjede kristendommen religiøse ceremonier, i særdeleshed ved gildernes forsamlinger og sørgenhøjtidelighederne for afdøde brødre. Gildernes mål var gensidig støtte samt fælles aktion i private eller halvofficielle opgaver.⁴⁹ I sit værk fra 1953 om de europæiske byer betegnede Edith Ennen det imidlertid som overfladisk at betragte drikkelaget som roden til gildet; drikkelaget var blot udtryk for kultiske samværsformer i disse sammenslutninger, en manifestation af det sammentømrede fællesskab. Med kristendommens indførelse blev drikkelaget gjort kristent og tilknyttet bøn og gudstjenestelige handlinger. Ennen karakteriserede gildet som en fællesgermansk institution, der byggede på elementer både fra blodsbroderskabet og krigervæsenet. Selvom disse ældste gilder endnu ikke var erhvervsrettede, mente Ennen, at først og fremmest rejsende udgjorde medlemsskaren.⁵⁰

De første egentligt erhvervsrettede gilder var købmandsgilderne. Kildemæssigt kan de belægges ned til det 11. århundrede, måske endog tilbage til tiden før 980.⁵¹ Ifølge Alexander Bugge tyder det store antal købmandsgilder, som eksisterede før 1200, ikke på, at de først opstod i den anden halvdel af det 11. århundrede. Det er snarere sandsynligt, at de senere købmandsgilder var en fortsættelse af de såkaldte *gildoniae de naufragio*, som nævnes i Karl den Stores kapitularier, og at de havde de antikke købmandsselskaber som forbilleder.⁵² Også Emile Coornaert hævdede, at købmandsgilderne ikke var nogen nydannelse i det 11. århundrede, men i modsætning til Bugge mente Coornaert, at det økonomiske aspekt var sekundært i forhold til de træk, der virkelig udgjorde kontinuiteten i gilderne: drikkelaget og ceremonierne.⁵³

I 1940 skrev Hans Planitz en banebrydende afhandling, hvor han blandt andet undersøgte købmandsgildernes karakter og udvikling i det 11. og 12. århundrede. Disse købmandsgilder i f.eks. Tiel, Valenciennes og St Omer karakteriserede Planitz som værnegilder, der ikke havde et rent økonomisk sigte. Han påviste gildernes store lighed med de germanske institutioner som blodsbroderskabet og offerkulten; gilderne var således broderskaber med hævnpligt, broderlig troskab, dødekult og drikkelag. I løbet af det 11. århundrede udviklede disse tidlige købmandsgilder sig til erhvervs-

rettede monopolgilder.⁵⁴ Denne opfattelse er blevet fuldt ud accepteret og udbygget af andre forskere. Gildet i Tiel er et ofte anvendt eksempel på denne udvikling,⁵⁵ men endnu klarere oplysninger giver vel statutterne for karitetet i Valenciennes. De ældste statutter for dette gilde indledes med et moraliserende afsnit, der viser organisationen som et brødreskab baseret på kærligheden til Gud, næstekærligheden og i særdeleshed kærligheden blandt brødrene. Samstemmende hermed behandler de første bestemmelser i statutterne messen, udsmykningen af brødreskabets alter, brødrenes begravelse og dertil hørende ceremonier samt drikkelaget. Medlemmerne af brødreskabet var købmænd, især storkøbmænd. Men vedtægterne giver belæg for, at også andre samfundsgupper var repræsenteret. Det egentlige formål med gildet var at sikre solidariteten blandt medlemmerne, mens de erhvervsmæssige aktiviteter kun nævnes indirekte i form af krav om hjælp og militær støtte til brødrene undervejs til markederne. Gilderne har med andre ord ikke direkte skullet tilgodese erhvervsmæssige eller økonomiske formål. De senere udgaver af statutterne fra Valenciennes fra den anden halvdel af det 11. århundrede og det 12. århundrede viser en ændring. Interessen for drikkelaget forsvinder, og solidariteten blandt brødrene svækkes betydeligt, mens de kommercielle interesser tillægges større betydning. Lignende forhold gjorde sig gældende i St Omer. Her var gildet først og fremmest karakteriseret ved religiøse ceremonier, drikkelaget, uddeling af almisser og solidaritet blandt brødrene. Men derudover giver statutterne vidnesbyrd om mere erhvervsrettede funktioner. Således stræbte man efter et handelsmonopol i byen, brødrene ydede hinanden støtte i tilfælde af duel eller ved tab af varer, og man etablerede en fordeling af brødrenes vareindkøb. Men gildet i St Omer kunne åbenbart ikke varetage købmændenes interesser, for i slutningen af det 12. eller i begyndelsen af det 13. århundrede blev det fortrængt af en ny organisation, hansen.

De ældste købmandsgilder var således baseret på drikkelaget og religiøse ceremonier omkring en skytshelgen og gilderne for afdøde brødre med henblik på at beskytte brødrene og sikre sammenholdet mellem dem. Disse karakteristika havde købmandsgilderne fælles med sammenslutninger, som ikke havde økonomisk sigte.⁵⁶ Ifølge Coornaert var de ældste købmandsgilders særegne karakter altså alene bestemt ved deres rekruttering af medlemmer, selvom andre end blot købmænd kunne optages som gildebødre, og ved deres økonomiske sigte, der dog blev opnået ad indirekte vej. Siden blev købmandsgilderne mere erhvervsrettede, og de kommercielle interesser blev tillagt større betydning.⁵⁷

Hansa-begrebet blev i 1909 grundigt undersøgt af Walther Stein. Ordet hansa synes udelukkende at være blevet anvendt i sammenhæng med udenlandshandel. Grundbetydningen er et fællesskab, en forening af købmænd i udlandet, købmænd, som kom fra den samme by, landsdel eller land. Dette fællesskab krævede en afgift af nye medlemmer, hvortil der ofte var knyttet handelsrettigheder. Bosiddende købmænd kunne desuden afkræve hansa fra fremmede købmænd. Et sådant hanse-fællesskab i udlandet kunne desuden føre til dannelsen af en købmandssammenslutning i hjembyen. Hansen var ingen fortsættelse af købmandsgildet, men kunne være tæt knyttet til gildet. Ifølge Walther Stein bestod forskellen i, at gildet havde sit virkefelt indenfor byen, hansen udenfor.⁵⁸

Emile Coornaert har ligeledes søgt at bestemme forholdet mellem gilde og hansa. I det 12. århundrede bar hansa betydningen en afgift, hvorved man fik ret til at drive handel enten i en enkelt by eller i et større afgrænset område. Ofte overlod fyrsten medlemmerne af gilderne, som var fritaget for at betale afgiften, retten til at opkræve hansa af fremmede købmænd, som besøgte det lokale marked. Det skete i Valenciennes, St Omer og andre flamske byer i det 12. århundrede samt i de engelske byer i det 12. og 13. århundrede. Betydningen af gilde og hansa ligger således tæt op ad hinanden, idet ordet gilde også kunne betyde en afgift. Gilde betegner en afgift tilhørende en organisation; det er en ret til at indtræde i organisationen, som man arver, sælger eller køber under organisationens kontrol; det indebærer en stor personlig solidaritet med de øvrige medlemmer. Men hansa er noget andet. Den er ikke en indtrædelsesafgift; i Leicester, f eks blev år 1197–1198 en række nye gildesmedlemmer indskrevet med bemærkningen *quietus de introitu et de hansis*. Selvom gildet rådede over eller ejede hansa, må der klart skelnes mellem gilde og hansa. Ifølge Coornaert var hansa een blandt mange handelsafgifter, men givetvis den vigtigste. Gildekøbmænd og hansa-betalende købmænd udgjorde to forskellige grupper, hvoraf den første var den mest privilegerede. I Valenciennes var hansa-købmændene fremmede, som søgte at trænge ind på markedet. Efterhånden blev de hansa-betalende købmænd organiseret i egentlige sammenslutninger, og disse kunne ofte overtage gildets plads, f eks i St Omer og Gent, eller blive lagt sammen med gildet i een organisation, f eks Beverley.⁵⁹

Hans van Werveke tog sigte på at undersøge hansa-begrebet indenfor et afgrænset område – Flandern – og mente her at kunne korrigere den tidligere forsknings resultater på visse områder. I Flandern kunne begrebet betyde både et købmandsfællesskab og en afgift betalt af købmænd. Hvilken af de to betydninger, der var den oprindelige, ville Werveke ikke gå nærmere ind på, men nøjedes med at konstatere den nære sammenhæng mellem disse betydninger. I sin tolkning af Valenciennesstatutterne hævdede Werveke i modsætning til Coornaert, at hansa-købmændene ikke var fremmede, men var bosiddende i samme by. Købmændene i Valenciennes var således delt i to lag: et øvre bestående af gildekøbmændene, som åbenbart ikke skulle udrede hansa-afgiften, og et nedre bestående af *hanseurs* – hansa-betalende købmænd, der i kraft af den betalte afgift blev tolereret af gildekøbmændene på de udenlandske markeder. Genterhansen kendes med sikkerhed fra det 12. århundrede. Med denne hansa tilstræbte købmændene fra Gent at kontrollere den flamske handel i Rhinlandet: købmænd fra de øvrige flamske byer måtte erlægge en hansa-afgift til Genterkøbmændene for at kunne deltage i denne handel, det var en klart monopolistisk politik. St Omer, hvor der som nævnt blev oprettet en hansa ved siden af gildet, er ifølge Werveke et bevis på, at hansa havde et andet sigte end gildet. Statutterne for St Omer-hansa blev forfattet senest 1244. Heri blev det specificeret, i hvilke områder (de Britiske Øer og Frankrig syd for Somme) det alene var tilladt de købmænd fra St Omer, som var optaget i hansa, at drive handel. Håndværkere og småhandlende var udelukket fra hansa. Derimod betalte sønner af hanse-medlemmer en meget lavere indtrædelsesafgift end andre. Betalingen af hansa-afgiften kendes desuden

fra Middelburg (1271), Mecheln (1276) og Antwerpen (1308). I Middelburg blev udlandshandelen ikke kontrolleret af en hansa, men af gildet. Princippet var dog det samme, idet enhver købmand, som indførte varer til Middelburg fra områder øst for Maas eller vest for Swin, som havde en værdi over to mark, *debet hansari* – skulle betale hansa. En borger i Mecheln, som ikke var *confrater* i gildet, måtte kun drive handel i områder øst for Maas og vest for Schelde, såfremt han betalte hansa. Denne afgift blev fordoblet, hvis det drejede sig om vævere, valkere eller andre håndværkere. I Antwerpen hed det, at enhver købmand, som udførte klæde fra Rhinlandet, skulle betale hansa til gildet, såfremt han ikke var gildebroder.

Hans van Werveke konkluderer på grundlag heraf, at der fandtes to former for købmændssammenslutninger i Flandern: gildet og hansa. I modsætning til Stein vil Werveke ikke hævde et alt for skarpt skel mellem gilde og hansa og således lade gildet bestå hovedsageligt af købmænd med deres virksomhed indenfor hjembyens mure, mens hansaforbundet bestod af købmænd, som deltog i udlandshandelen. Et sådant skel kan ifølge Werveke godt have eksisteret i enkelte byer, f.eks. St Omer og de byer, som deltog i den flamske London-hansa, men i andre byer var det ikke tilfældet. I Valenciennes var det netop gildebrødrene, som handlede i udlandet, mens de såkaldte *hanseurs* ikke engang tilhørte gildet. Også i Middelburg, Mecheln og Antwerpen blev udlandshandelen reguleret af købmændsgildet. Videre fremgår det tydeligt af undersøgelserne af Valenciennes, Mecheln og Antwerpen, hvilken negativ karakter hansa-afgiften havde: den skulle indskrænke handelssamkvemmet snarere end at udvide det. Forholdene i Gent, St Omer og i byerne, som deltog i den flamske London-hansa, var noget forskellige herfra, idet der ved siden af gildet også fandtes en hansa, og med hensyn til den flamske London-hansa ved man, at medlemskab af et lokalt gilde var en betingelse for optagelse i hansa. Der var altså klart tale om udøvelse af et monopol. Blev monoopolet udvidet til at dække et helt land, fik det en langt større betydning, end hvis det kun blev udøvet over for købmænd fra en enkelt by. Eksempler herpå er Genter-hansa, hvor kontrollen med den flamske Rhinlands-handel beroede på en enkelt bys hegemoni, og London-hansa, hvor kontrollen med den flamske Englandshandel blev udøvet af en sammenslutning af flamske hanser – en føderativ hansa.⁶⁰

Det er ofte blevet hævdet, at de europæiske gilder modsvarede Knudsgilderne i Norden. En undersøgelse af Knudsgildernes karakter og eventuelle udvikling i det 12. og 13. århundrede med hensyn til gildernes værnefunktion, drikkelag og erhvervsfunktion vil vise, hvorvidt der kan drages paralleller til de samtidige købmændsgilder i Nordeuropa.

Blandt de vigtigste kilder til Knudsgildernes historie hører Valdemar I's brev til de danske Gotlandsfarere. Originalen til brevet er gået tabt, men det er bevaret i en senere afskrift i »Diplomatarium Ringstadense«. Brevet er ikke dateret. Langebeck bestemte det til at være skrevet »circa 1177 vel ante«, en datering C Nyrop følger,⁶¹ mens Lauritz Weibull foretrak en noget løsere datering fra 1170 til 1182.⁶² I diplommet meddeles det, at Gotlandsfarerne har sluttet sig sammen i et broderskab og

kompagni, som er viet til Knud Lavard. Kongen ønsker at træde ind i brødreskabet og blive delagtiggjort i alt som denne »lovlige institution» tager stilling til. Valdemar pålægger endvidere Gotlandsfarerne ikke at opgive det påbegyndte byggeri af et hus og gildeceremonierne på grund af indvendinger eller uenighed fra nogle konkurrenter. Gotlandsfarerne skal i lighed med de øvrige Sankt Knudsgilder i kongens rige indsende et årligt bidrag til Sankt Knuds helligdom i Ringsted. Afgiften for indtrædelse i Gotlandsgildet skal bruges til bygningen af broderhuset, så længe dette arbejde står på.⁶³ Gildeskråerne er en væsentlig kilde til Knudsgildernes historie. Ved gildeskråer forstås de vedtægter, i hvilke gildebrødrenes gensidige forpligtelser såvel som retsvirkningerne ved brud på disse var fastsat. Senest i det 13. århundrede begyndte man at nedskrive disse vedtægter. De ældste skrevne vedtægter, som er bevarede, er skråerne for Knudsgilderne i Flensborg og Odense. De kendes nu kun i danske afskrifter, der alene foreligger i unge håndskrifter og uden tvivl er gengivelser af latinske originaler. Ingen af dem er dateret, men af deres indhold kan sluttes, at de stammer fra den første halvdel af det 13. århundrede. Flensborgskråen anses for at være den ældste og sættes til ca 1200. Odenseskråen henføres til ca 1245, fordi den i indledningen nævnte kong Erik formentlig er Erik Plovpenning. Trods væsentlig overensstemmelse i henseende til indhold må skråerne ifølge Poul Johs Jørgensen antages at være nedskrevet uafhængigt af hinanden. Af et brudstykke af en gildeskrå fra 1231 ses det, at der i dette år i Ringsted var blevet afholdt et møde af oldermænd fra forskellige Knudsgilder, og at man ved denne lejlighed har foretaget en fælles redaktion af vedtægterne. Denne redaktion er ikke bevaret. Det er derimod en latinsk redaktion fra 1256. I dette år afholdtes et møde af oldermænd fra 18 Knudsgilder, og her vedtoges en redaktion af disse gilders statutter, som foruden et brudstykke er kendt fra gildeskråen fra Malmø samt en skrå for Knudsgildet i Storeheddinge ca 1256 og en skrå for Eriksgildet i Kallehave fra 1266, der begge blev affattet med Skanør-redaktionen som forbillede. Fra ca 1300 kendes en gildeskrå fra Malmø; som gildets skytspatron nævnes nu Knud den Hellige i stedet for som hidtil Knud Lavard. Fra ca samme tid stammer en indholdsfortegnelse over en skrå for Sankt Knudsgildet i Odense; også her har man antaget Knud den Hellige som skytshelgen. Endelig kendes en dansk oversættelse af en skrå for Knudsgildet i Malmø fra ca 1350. Det er ikke en direkte latinske oversættelse af den latinske Malmøskrå, idet der i den danske skrå findes en del udeladelser og ændringer.⁶⁴

Spørgsmålet om Knudsgildernes værnefunktion kan indsættes i en større sammenhæng: Slægtens rolle som forsvarer for dens medlemmer over for andre slægter træder endnu tydeligt frem i de danske landskabsloves regler om blodhævnen. I tilfælde af drab på en slægtning berørtes hele slægten, og hævnen var derfor i sit væsen en slægtshævn. Formålet med hævnen var alene en udligning af den skete krænkelse og det dermed følgende æretab hos slægten.⁶⁵ De danske konger søgte at gribe ind i dette fejdesystem med en fredslovgivning, der var under påvirkning af den kirkelige retslære. Kongen søgte at tvinge folk til offentlig rettergang og accept af bøder, men landskabslovene viser, at kongen endnu ikke formåede at sikre det enkelte individ hverken faktisk eller retligt, og den enkelte måtte derfor søge værn hos slægten eller

en stormand.⁶⁶ Efter Valdemartiden øgede kongen sin indflydelse på lovgivningen, men kom derved i konflikt med både kirken og adelen. Både konge og kirke ønskede skærpede aktioner over for retsbrud, især drab; kirken ønskede det af ideelle grunde, kongen af politiske, men om fremgangsmåden var de ikke enige. Heroverfor stod stormændenes almindelige modstand mod en selvstændig kongelig lovgivningsmagt. Interesses modsætningerne mellem disse tre parter prægede årene efter 1241.⁶⁷

Det fremgår umiddelbart af gildeskræernes bestemmelser vedrørende drabsager, at gildebrødrene var forpligtet til at yde hinanden bistand og solidaritet. I det tilfælde hvor en gildebroder blev dræbt af en udenforstående, bestemte den ældste skrå (Flensborg), at gildebrødrene sammen med arvingen straks skulle hævne den dræbte. Var arvingen imidlertid ikke tilstede, skulle brødrene tvinge drabsmanden til at betale mandebod og 40 mark. Kunne drabsmanden ikke betale, *tha scal liif bæthers for liif*. Odenseskræen krævede ikke blodhævnen fuldbyrdet straks, men først i det tilfælde, hvor drabsmanden ikke kunne stille 40 mark som garanti for sig (den såkaldte *tak* eller *taxta*), *tha maa thet vendes hanom tel lifs vodæ*. Skanør-redaktionen bestemte, at gildebrødrene skulle hjælpe den nødstedte broder, hvis de kunne, men hvis drabet var en kendsgerning, skulle drabsmanden stille 40 mark som garanti for sig. Havde han ikke midler dertil, skulle han stilles for kongens dommer.⁶⁸ Der var således sket en tydelig ændring i gildebrødrenes forpligtelser, idet pligten til en direkte blodhævn reduceredes til at kræve *tak* og føre drabsmanden til kongens dommer. Gildet mistede med andre ord efterhånden dets karakter som blodhævnsselskab og gjorde i stedet brug af et bødesystem og den kongelige strafferet. I overensstemmelse hermed formindskedes bøden for den gildebroder, som omgikkes drabsmanden, før mandeboden var betalt; i Flensborg blev der krævet den højeste bøde til gildet overhovedet, nemlig 12 mark, mens Malmø og Storeheddinge krævede 3 mark, Kallehave 3 øre og Malmøgildet omved år 1300 6 øre.⁶⁹ Derimod oprettholdtes den bestemmelse, der krævede bistand til en broder, der var udsat for livsfare; undlod en broder at hjælpe, blev han i alle skræer straffet med den hårdeste straf, udvisning af gildet med nidingsnavn.⁷⁰

Gildebrødrenes pligt til at yde hinanden bistand gjorde sig også gældende i det tilfælde, hvor en gildebroder slog en udenforstående ihjel. Brødrene skulle da hjælpe drabsmanden *af hans lyves nøth som the best kone*. Alle skræerne nævner denne bestemmelse og tilføjer, at hvis drabsmanden havde behov for at komme over vand, skulle brødrene hjælpe ham med båd, årer, øsekar, fyrsten og økse; derefter måtte drabsmanden klare sig selv. Havde drabsmanden behov for en hest, skulle brødrene forsyne ham med en, føre den til skoven, men ikke ind i skoven. Havde drabsmanden behov for hesten i længere tid, måtte han betale leje af den. Straffen for at undlade at hjælpe broderen var i alle skræer udvisning af gildet med nidingsnavn. På den anden side var omfanget af brødrenes hjælp begrænset.⁷¹ Fra og med Odenseskræen blev der taget hensyn til den situation, hvor gildebrødrene ikke var i stand til at hjælpe drabsmanden til at flygte; hvis drabsmanden ikke var dømt fredløs, kunne han eventuelt få en tak-ordning. Mens brødrene i Odensegildet kun var pligtige til at stille garanti for drabsmanden, såfremt drabet var sket i nødværge, skulle gildebrødrene ifølge Skanør-

redaktionen betingelsesløst træde til som garant for drabsmanden. Efter takordningen var kommet i stand, skulle mandeboden betales. Drabsmanden skulle selv betale, hvis han kunne, ellers trådte gildebrødrene til. Men hvis drabsmanden flygtede, blev han udvist af gildet som niding, og gildebrødrene måtte, så godt de kunne, løse sig fra deres forpligtelser over for den dræbtes arvinger. Skanør-redaktionen krævede videre, at gildebrødrene betalte mandeboden, både når drabsmanden var uformuende, og når drabet var sket i nødværge, uanset om drabsmanden havde tilstrækkelige midler.⁷² Det er klart, at gildebrødrene helst så, at det lykkedes drabsmanden at flygte, før en takordning kom i stand, for da ville gildebrødrene ikke have flere forpligtelser. Drabsmanden ville derimod ifølge loven blive dømt fredløs og hans slægt – ikke gildebrødrene – afkrævet mandeboden.⁷³ Kunne drabsmanden ikke flygte, blev han ifølge Flensborgskræen offer for blodhævnen, gildebrødrene var i hvert fald ikke forpligtet til at hjælpe ham videre. Men efterhånden som bødesystemet vandt indpas, fik gildebrødrene mulighed for at støtte drabsmanden uden at blive inddraget i en slægtsfejde. Gildebrødrene var altså i hele den behandlede periode forpligtet til at yde en – omend begrænset – bistand til en flygtende broder, der havde dræbt en udenforstående; efterhånden udvidedes brødrenes forpligtelse til også at yde økonomisk bistand ved en takordning.

Endelig omtaler gildeskræerne den situation, hvor en gildebroder slår en af sine brødre ihjel. Skræerne fra Flensborg og Odense bestemmer ikke, hvem der skal hjælpes, den dræbtes arvinger eller drabsmanden. Pappenheim finder det imidlertid usandsynligt, at brødrene havde pligt til at hjælpe drabsmanden. Skanør-redaktionen synes at forpligte brødrene til at hindre blodhævn så vidt muligt. Ifølge de to ældste skræer var straffen for et drab på ens broder 40 mark til arvingen, 12 mark (Flensborg) eller 3 mark (Odense) til gildet samt udvisning af gildet som niding. Skanør-redaktionen nævner samme straf, men indfører samtidig et forbehold, idet drabsmanden tillades at forblive i gildet, såfremt han havde dræbt sin broder i nødværge.⁷⁴ Videre indførtes i Skanør-redaktionen den bestemmelse, at drabsmanden, som var udvist af gildet, kunne vende tilbage på betingelse af, at han fik tilladelse fra den dræbtes slægtninge, og at han bødede yderligere til gildebrødrene. Den, som havde dræbt sin broder i nødværge, skulle modtage 3 mark fra hver broder.⁷⁵ Der er her helt klart tale om en svækkelse af den ubetingede solidaritet, som krævedes i de to ældste skræer. Gilderne byggede på det solidariske sammenhold blandt brødrene. Hvis værnefunktionen havde været gildernes eneste eksistensberettigelse omkring midten af det 13. århundrede, synes det paradoksalt, at en broder, der begik en så usolidarisk handling som at dræbe sin gildebroder, overhovedet kunne genoptages i gildet.

Foruden drabssager var gildebrødrene forpligtet til at yde hinanden bistand i retstrætter. Ifølge skræerne blev der skelnet mellem tre retsinstanser: gilderetten, tinget og kongens eller bispens domstole,⁷⁶ dog kender Flensborg og Odense skræerne intet til kongens eller bispens domstole. For gilderetten blev der ført sager af intern karakter. Således bestemmer alle skræerne, at i tilfælde af tvistighed blandt brødrene, skulle alle brødrene komme sammen og dømme de stridende parter efter gildets lov. I sammenhæng hermed tager gildeskræerne afstand fra den broder, der anklager sin broder

til *herrer ælder weldugh men innenlandes ælder vdenlands*,⁷⁷ på tinget eller til kongen eller bispem. Dog indførtes fra og med Skanør-redaktionen den lempelse, at en broder kunne anklage en anden broder for retsinstanter udenfor gildet, såfremt han havde opnået oldermandens tilladelse og brødrenes samtykke. Denne lempelse må ses i lyset af gildets mangel på egentlige straffemidler. Gildet byggede på brødrenes solidaritet, og gildets højeste straf var udvisning. Derfor kunne enhver, som ikke frygtede at stå udenfor gildet, unddrage sig gildets straf.⁷⁸ Skanør-redaktionens ændring på dette punkt må således ses som en begyndende nedbrydning af gildet som retsenklave og en svækkelse af solidariteten. Hvis en gildebroder *hauer ærendæ tel thing*, da skulle gildebrødrene ifølge Odenseskråen og de senere skræer følge ham.⁷⁹ I det tilfælde en af brødrene indkaldtes til kongen eller bispem, var det ifølge Skanør-redaktionen oldermandens pligt at samle brødrene og af denne forsamling udvælge 12 brødre, som på gildets bekostning skulle tage med den stævnedes broder.⁸⁰ Meningen hermed var at give den broder, som havde en sag for tinget eller øvrighedens domstol, støtte i form af mededsmænd.⁸¹ Alene Flensborg og Odense skræ angiver detaljerede bestemmelser for udvælgelse af mededsmændene og deres forpligtelser, men bestemmelserne har i det væsentlige givetvis også været gældende senerehen.⁸² Kildematerialet er vanskeligt på dette punkt, men Pappenheims tolkning synes plausibel: Mens gildebroderen var forpligtet til at yde sin broder bistand ved sin ed, var den udenforstående ikke forpligtet, men dog berettiget. Videre blev gildebrødrenes ed tillagt særlig vægt, når den blev aflagt sammen med andre gildebrødre, mens gildebroderens ed kun talte som en almindelig ed, når han sværgede sammen med udenforstående. I almindelighed gjaldt den regel, at i sager vedrørende interne forhold i gildet var det kun gildebrødrene tilladt at aflægge ed. Gildebroderen havde som nævnt berettigelse til at sværge sammen med udenforstående; ifølge Pappenheim var det ham tillige tilladt ved en almindelig retsinstant at vidne imod sin broder sammen med en udenforstående, såfremt den sidstnævnte havde retten på sin side.⁸³ Imod Pappenheims sidste slutning taler en bestemmelse, som blev indført med Skanør-redaktionen, idet det her fastslås, at hvis en gildebroder ikke står sin broder bi, men vidner imod ham og på den måde skader ham og hans ting, da skal vedkommende bøde 3 mark til broderen og 3 øre til brødrene.⁸⁴ Gildeskræerne giver således ikke belæg for Pappenheims slutning. Det må dog have været tilladt en broder at vidne mod sin gildebroder i det tilfælde, hvor oldermanden og alle gildebrødrene havde givet deres accept til, at gildebroderen kunne anklages for en retsinstant udenfor gildet.

Knudsgildernes værnefunktion kom endelig til udtryk i form af økonomisk støtte. Tak-ordningen er allerede nævnt, men derudover kræver alle skræerne økonomisk bistand til en broder i følgende tilfælde: Hvis en gildebroder havde dræbt en udenforstående, var hans broder forpligtet til at hjælpe ham til at flygte ved f eks at låne ham sin hest; døde hesten og kunne låneren ikke erstatte den, måtte alle gildebrødrene betale, i Flensborg og Odense skræ bestemtes hestens pris til henholdsvis højst 6 og 3 mark.⁸⁵ Ligeledes i det tilfælde hvor en gildebroder fandt sin broder i havsnød; broderen skulle kaste for 3 mark varer ud af skibet og tage den nødstedte gildebroder op

i sit skib; hvis den forulykkede broder ikke kunne betale udgifterne, skulle alle brødrene betale for ham, dog ikke mere end 3 mark.⁸⁶ Endelig var der det tilfælde, hvor en gildebroduer sad i fangenskab hos hedninger. Også her skulle en nærværende gildebroder træde til med pekuniære midler. Mens Flensborgskræen ikke er entydig,⁸⁷ bestemmer de øvrige skræer klart, at den nødstedte broder skulle betale pengebeløbet tilbage, hvis han evnede dette, ellers måtte gildebrødrene *gialdæ foræ hanom, om thet æn ær iij marcks skyld*.⁸⁸

Andre bestemmelser om økonomisk bistand blev indført i de yngre skræer. Således bestemtes det fra og med Odenseskræen, at om nogen broders hus brændte, da skulle han som hjælp have 3 penning fra hver gildebroder.⁸⁹ Fra og med Skanør-redaktionen blev en broder garanteret økonomisk bistand fra gildebrødrene, hvis han var fængslet, hvis han havde fået sit gods beslaglagt eller var fængslet af kongen, eller hvis han havde lidt skibbrud og kun havde reddet gods op til en værdi af 1 mark; bstanden fra hver broder beløb sig til 3–5 penninge.⁹⁰ Denne gensidige forpligtelse blandt brødrene til at yde hinanden økonomisk bistand karakteriserede Pappenheim som »die Gegenseitigkeitsversicherung mit beschränktem Risiko«. Ifølge Pappenheim var Knudsgilderne endnu ikke erhvervsrettede, hvorfor den gensidige forsikring ikke havde andet sigte end en hjælp til gildebrødre i nød.⁹¹ Om Pappenheims sidste slutning er rigtig vil blive diskuteret nedenfor; det må imidlertid stå klart, at den økonomiske bistand havde ændret karakter i de yngre bestemmelser i skræerne, idet det nu blev pålagt hver gildebroder at yde et fastsat beløb som hjælp til den nødstedte broder, og dette beløb skulle ikke tilbagebetales, heller ikke i det tilfælde gildebroderen havde tilstrækkelige midler. Et egentligt forsikringssystem synes derfor at have været under udvikling indenfor Knudsgilderne omkring midten af det 13. århundrede.

Gildeskræerne indeholder desuden bestemmelser vedrørende hor, voldtægt, hærværk og røveri, og også i disse bestemmelser erkendes den tiltagende retssikring i samfundet. Flensborgskræen bestemte, at i det tilfælde en gildebroder blev røver, da skulle han være alle brødres niding, og hans liv og alt gods være forbrudt. Ifølge Odenseskræen skulle denne broder være niding, og hans penge skulle tildømmes brødrene. Skanør-redaktionen var endnu mildere i sin dom, idet den blot bestemte, at vedkommende broder skulle udvises af gildet som niding.⁹² I en anden paragraf hedder det i Flensborgskræen, at hvis en broder går ind i en anden broders hus eller gård med våben og slår sin broder eller hans hustru, søn, datter eller nogle af hans tjenestefolk, da skulle voldsmanden bøde med liv og gods. Ifølge Odenseskræen skulle voldsmanden for samme forbrydelse bøde 6 mark til den forurettede broder, 1 mark til gildebrødrene og 1/2 mark til oldermændene. De øvrige skræer har ingen bestemmelser herom, hvilket må tilskrives den stigende betydning, som kongens fredsløvgivning fik.⁹³ Fra og med Odenseskræen bestemtes det, at om nogen gør hor med sin broders hustru, eller hvis han voldtager sin broders hustru, datter, søster eller andre kvindelige familiemedlemmer, da skulle han vises ud af gildet. Ifølge Odenseskræen bestemtes det tillige, at hvis nogen griber sin hustru i hor med en anden broder, da skulle han have en *annen sembroders viithnæ*, før han dræbte ham. Også på dette punkt vandt den almindelige ret frem, idet Skanør-redaktionen ligefrem citerer loven. Her blev

det bestemt, at den forurettede broder skulle have først 2 og siden 12 brødre som vidner, før han med lovens billigelse kunne dræbe broderen.⁹⁴

Med hensyn til hele spørgsmålet om gildernes værnefunktion står det endnu tilbage at vurdere Salomon Krafts opfattelse af Skanør-synoden år 1256 og de ved den lejlighed udfærdigede gildeskråer. Kraft mente, at flytningen af Knudsgildernes samlingssted fra Ringsted til Skanør i første række skyldtes kirkestriden og de lovløse tider. Denne opfattelse byggede Kraft på en analyse af Skanør-redaktionen. Han søgte at påvise, at der var indført flere nye paragraffer, hvis indhold bar utvetydigt vidnesbyrd om lovløshedens tryk og gildebødrenes reaktion herpå: »Knutsbröderna . . . höjde rättssäkerhetens fana i en laglös tid, när inte ens Lundadomens helgade valv skonades från stridslarmet.»⁹⁵ Men var det virkelig Knudsgilderne, som »hævede retssikkerhedens fane»? I en af de paragraffer, som Kraft fremhævede, hedder det, at hvis en af brødrene blev kaldt til kongen eller bispem, da skulle oldermanden vælge 12 brødre, som skulle følge broderen. En anden paragraf bestemte, at hvis nogen gildebroder fik sit gods beslaglagt af kongen eller en høvding, eller han blev fanget, da skulle de brødre, som han undveg til, hjælpe ham med et mindre fastsat beløb hver.⁹⁶ Disse paragraffer vidner næppe om lovløshedens tryk omkring midten af det 13. århundrede, men giver snarere belæg for den stigende indflydelse, som kongens og bispens domsmagt efterhånden fik. Og det synes som om, Knudsgilderne indordnede sig under øvrighedens retssystem. Det må tilføjes, at den markedsfred, som herskede på Skanør-halvøen, og som ifølge Kraft motiverede Knudsgilderne til at forlægge deres samlingssted dertil, netop var garanteret af kongen. På den anden side må det indrømmes, at Knudsgildernes værnefunktion endnu ikke var udspillet på dette tidspunkt.

Det er påvist, at der i Flensborgskråen nævnes forskellige former for forsamlinger,⁹⁷ således gildestævnet, drikkelaget og messen for afdøde brødre. Gildestævnet synes at have været forbeholdt gildebødrene, og her blev der taget beslutninger om alle gildesager.⁹⁸ Gildeskråerne levner ingen tvivl om, at der blev afholdt drikkelag i Knudsgilderne til langt ind i det 14. århundrede. Når drikkelaget skulle afholdes, var alle gildebødre og -søstre forpligtet til at komme, og vedkommende, som ikke mødte op, blev tvunget til at bøde så meget øl, som han ville have drukket ved *gilde druk*, og i Flensborg og Odense skråernes bestemmelser skulle han tillige bøde 9 ørtug.⁹⁹ En lang række bestemmelser vidner om et særdeles livligt *gilde druk*. Således blev der bestemt bødestraf for at spilde sin øl, slå sit krus i stykker, kaste og ødelægge vokslys og kaste op i gildehuset eller på hjemvejen. Ligeledes blev der givet bødestraf for den, der lagde sig til at sove i gildehuset og nægtede at gå hjem.¹⁰⁰ Fra og med Odense-skråen blev det forbudt at medbringe våben til gildet, som man kunne skade sin gildebroder med.¹⁰¹ En sådan bestemmelse var på ingen måde unødvendig. Det fremgår af en anden bestemmelse, hvor den, der slår sin broder i gildehus eller -gård med økse, bæk eller stol, så han *blothegeh worther, swo at han thørf smørels with ogh at bindæs*, skal bøde henholdsvis 40 mark (Flensborg), 12 mark (Odense og Skanør-redaktionen) og 24 mark (Malmø 1300 og 1350) til den skadede broder.¹⁰² Den meget høje bøde i Flensborggildet er endnu et belæg på den høje grad af solidaritet, der var

blandt brødrene i de ældste Knudsgilder. En række nye bestemmelser i Skanør-redaktionen vidner om, at drikkelaget stadig var en livlig aktivitet omkring midten af det 13. århundrede. Der blev således fastsat bødestraf for den broder, der på grund af druk faldt om i selve gildehuset, eller førend han nåede sin egen gård, i det tilfælde en gildebroduer stødte en anden broder væk fra hans plads i gildehuset og beholdt pladsen med magt, eller hvis en gildebroduer skabte skandale i gildehuset.¹⁰³ Nogen ændring eller svækkelse af drikkelaget i løbet af det 13. århundrede kan således ikke påvises i Knudsgildernes skræer.

Som det allerede har været nævnt spillede kulten for de afdøde brødre en stor rolle i de fleste gilder. Også i Knudsgilderne kendte man til sådanne ceremonier. Allerede Flensborgskræen bestemte, at når et medlem af gildet dør, da skal alle brødre og søstre følge liget til graven og ofre en penning til messe for hans sjæl. Den, der ikke gør dette, bøder 9 ørtug. Samme bestemmelse er indført i de senere skræer.¹⁰⁴ I de to yngste Malmøskræer blev det bestemt, at brødrene skulle komme til messe til ære for gildet og til frelse for de afdøde brødres sjæle. Omved 1300 skulle der holdes tre messer, et halvt århundrede senere fem messer. Flere af disse messer blev holdt umiddelbart efter eller endog i tilknytning til drikkelaget. Den ældre Kallehave skræ synes at give belæg for at messe og drikkelag kunne finde sted på samme tidspunkt.¹⁰⁵ Skanør-redaktionen har derimod ikke en lignende bestemmelse;¹⁰⁶ de religiøse aspekter blev tillagt en stadig større betydning ved slutningen af det 13. århundrede.¹⁰⁷

Undersøgelsen af Knudsgildernes erhvervsfunktion kan naturligt tage sit udgangspunkt i spørgsmålet om, hvem der var medlemmer af gilderne i det 12. og 13. århundrede. Det er allerede nævnt, at Edith Ennen mente, at gildebroduerne først og fremmest var rejsende, mens Lauritz Weibull mente at kunne påvise, at brødrene var købmænd, som rejste både indenlands og udenlands. Max Pappenheim og Karl Hegel mente derimod ikke, at gildebroduerne tilhørte en bestemt stand eller et særligt erhverv.¹⁰⁸ En undersøgelse af den ældste kilde til Knudsgildernes historie, Valdemar P's brev til Gotlandsgildet, viser helt klart, at dette gilde var en sammenslutning af danske rejsende på Gotland; der kan derfor ikke herske tvivl om, at danske købmænd var engageret i handel i Østersø-området på dette tidspunkt. Videre har Weibull med rette peget på oplysninger i gildeskræerne, som viser, at gildebroduerne kunne være engageret i handel. Men var alle brødrene i Knudsgilderne købmænd; er det muligt umiddelbart at projicere sammensætningen af Gotlandsgildet over på de øvrige gilder? Ifølge en sen beretning om kong Niels' flugt til Slesvig, blev kongen advaret mod gildet (*hezlagh*), der havde haft Knud Lavard som oldermann. Kongen havde da spurgt, om han skulle være bange for skomagere og skræddere.¹⁰⁹ En enkelt bestemmelse i gildeskræerne må inddrages i denne sammenhæng. På Skanør-synoden vedtog oldermændene at udelukke alle bagere fra Knudsgilderne, hvilket også gjaldt bagere, som allerede var gildebroduere.¹¹⁰ Denne paragraf er interessant ud fra flere synsvinkler. For det første bekræfter den krønikens udsagn, idet det må stå klart, at i hvert fald en del af gildebroduerne faktisk var håndværkere, og det indicerer, at Knudsgilderne ikke udelukkende varetog købmandsinteresser. Dernæst kommer spørgsmå-

let, hvorfor bagerne blev udelukket fra Knudsgilderne omkring midten af det 13. århundrede. Nogle forskere har ment, at udelukkelsen af gildet skyldtes, at bagerne havde udøvet deres erhverv på uærlig vis.¹¹¹ En anden mulig årsag kan anføres. Det må nemlig bemærkes, at forbudet mod bagere i Knudsgilderne var vedtaget af 18 older mænd og givetvis var landsdækkende. Forbudet var med andre ord vendt mod et helt erhverv. I Flensborg havde blandt andre bagerne før år 1284 sluttet sig sammen i et forbund, der dog endnu ikke kunne kaldes et egentligt lav.¹¹² Restriktionerne mod bagerne var sandsynligvis et udtryk for, at erhvervsinteresserne blev tillagt en øget betydning omkring midten af det 13. århundrede. De to skræer fra Malmø fra henholdsvis ca 1300 og 1350 indledes begge med en paragraf, hvis overskrift lyder *de personis intransibus*. Her hedder det, at den person, som ønsker at indtræde i Knudsgildet, skal være egnet, uden dårligt rygte, retskaffen og hæderlig.¹¹³ I disse skræer lægges der med andre ord vægt på ansøgerens personlige dyder; nogen betingelser til ansøgerens erhverv bliver der ikke stillet, og i overensstemmelse hermed er paragraffen om udelukkelse af bagere fra gildet gledet ud af den yngste skrå. Disse krav til de nye medlemmer må således ses i sammenhæng med den ændring af Knudsgildernes karakter, som træder frem ved slutningen af det 13. århundrede.

Som tidligere nævnt mente Lauritz Weibull, at sigtet med gildeskræerne var en regulering af brødrenes indbyrdes forhold, ret og sædvane og det sociale liv indenfor gilderne; det var ikke meningen, at skræerne skulle give foreskrifter om brødrenes erhverv. Det er imidlertid et spørgsmål, om denne vurdering er rigtig. Undersøgelser af de flamske købmandsorganisationer viser, at foreskrifter vedrørende medlemmernes erhverv netop blev nedfældet i de skrevne statutter. Knudsgildernes skræer må altså være det sted, man skal søge efter oplysninger om brødrenes erhverv. I de ældste skræer bestemmes det, at en ny broder skal selv svare for sager (vedrørende fordringer eller gæld), som er opstået før han indtrådte i gildet, mens alle brødrene var forpligtet til at hjælpe ham til rette, efter han var blevet broder.¹¹⁴ Videre bestemmes det, at hvis en gildebroder kræver sin broder for penge, og denne nægter at betale, da skulle han væрге sig med brødres ed.¹¹⁵ Det må således være klart, at i hvert fald nogle af gildebroderne omkring 1200 havde pengetransaktioner med udenforstående og med hinanden. Væsentlige er to nye bestemmelser, der første gang optræder i Odenseskræen og gentages i Malmøskræerne. I den første paragraf hedder det, at den gildebroder, der sælger sin broder *nogher thing rørende aller vrørende aller noger boscap* og siden bryder sit ord, han skal bøde to gange så meget til broderen, som han skulle bøde til kongens ombudsmand, og to gange så meget til alle gildebroderne, som han skulle bøde til *statsens ret*. I den anden paragraf bestemmes det, at den, der gør sin gildebroder forkøb på køb eller salg, han skal først oprette broderens skade og dernæst bøde 1/2 mark til alle gildebroderne.¹¹⁶ Sigtet med disse paragraffer var klart at gribe ind i og regulere udøvelsen af et erhverv, nemlig handel. Gildet søgte således at sikre den enkelte gildebroder både mod brud på handelsaftaler og konkurrenceforvridning. Medlemskab af gildet betød en fordel for den enkelte købmand, men for de handlende gildebrodre var det en lige så klar fordel at optage så mange købmænd i gildet som muligt, da risikoen for overtrædelse af han-

delsaftaler og ulige konkurrence derved formindskedes. I Skanør-redaktionen indførtes andre foreskrifter, som ligeledes tog sigte på købmandserhvervet. I en bestemmelse blev det krævet af brødrene, at i det tilfælde en broder opholdt sig i en (fremmed) by og behøvede hjælp til beskyttelse af sig selv og sine, da skulle tolv brødre være rede til at yde forsvar og følgeskab med våben fra gæstgiveriet til torvet og tilbage fra torvet til gæstgiveriet, så længe broderen var i fare. En anden paragraf bestemte, at hvis nogen broder mangler en andens hjælp til tætbeliggende steder, og denne nægter at hjælpe ved at ride eller gå, da skal han betale en mindre pengebøde.¹¹⁷ Disse paragraffer giver belæg for, at gildernes værnefunktion endnu ikke var udspillet, men de røber på samme tid en øget interesse for handelsaktiviteter.

Ovenfor er det allerede vist, at et forsikringssystem var under udvikling i Knudsgilderne. Ifølge Pappenheim tog dette forsikringssystem alene sigte på at yde hjælp til nødstedte brødre; i gilderne fandtes endnu ikke en »Unterstützung behufs positiver Förderung der ökonomischen Interessen». Men denne vurdering er næppe rigtig. I Odenseskråen bestemmes det, at hvis en broder mistede sit skib, da skulle hver gildebroder yde et bestemt beløb til ham, såfremt han havde behov. I Skanør-redaktionen hedder det, at hvis en gildebroder lider skibbrud og af sit gods redder op til 1 marks værdi, da skulle han modtage et pengebeløb fra hver gildebroder. I en anden paragraf bliver det foreskrevet, at hvis en broder fik sit gods beslaglagt af kongen eller en stormand, da skulle brødrene hjælpe med et fastsat beløb.¹¹⁸ Disse paragraffer tager netop sigte på at støtte brødrenes økonomiske og handelsmæssige interesser ved at skaffe erstatning for tabt gods. I Skanør-redaktionen er Odenseskråens forbehold over for broderens behov for erstatning elimineret. Således havde Knudsgilderne omkring midten af det 13. århundrede fået karakter af et søforsikringsselskab.

Knudsgilderne er blevet karakteriseret som en hansa, et handelskompagni eller -koncern med monopol på handelen i et bestemt område. Det må slås fast med det samme, at ordet hansa ikke forekommer een eneste gang i kildematerialet. I arengaen til Valdemar I's brev til Gotlandsfarerne hedder det, at det er skik blandt alle folkeslag, at købmænd, som rejser i forskellige dele af verden, styrker sig ved love og ceremonier, og hvor fremmede ikke kommer til hjælp, afstår de ikke fra at forsvare sig selv.¹¹⁹ Der er således en klar overensstemmelse mellem arengaens beskrivelse og gildeskråernes bestemmelser vedrørende værnefunktionen. Grundbetydningen af ordet hansa er en forening af købmænd i udlandet, en bevæbnet skare, og i denne betydning kan ordet anvendes i relation til Gotlandsgildet. Men som nævnt havde hansa en udvidet betydning, nemlig henholdsvis en handelsafgift og en købmandsorganisation, som opkrævede denne afgift og derfor sad inde med et monopol. I brevet til Gotlandsfarerne nævnes to former for betaling, som blev afkrævet gildebrødrene. Den første var et indtrædelsesgebyr (*introitus*), den anden et årligt bidrag (*elemosynæ annuales*). En nærmere bestemmelse af indtrædelsesgebyret gives ikke, udover at det i brevet indiceres, at kongen rådede over dette gebyr. Og der er intet i gildeskråerne, som blot antyder, at Knudsgilderne havde monopol på handelen i et bestemt område, og at indtrædelsesgebyret regulerede adgangen til denne handel.¹²⁰ Havde Knudsgilderne været regulære monopolgilder, ville det have været af afgørende

betydning at begrænse adgangen til handel i de områder, hvor Knudsgilderne drev handel eller eventuelt havde modtaget handelsprivilegier. Men herom har gildeskræerne ingen bestemmelser. Den anden form for betaling, som ifølge brevet til Gotlandsfarerne blev afkrævet brødrene, var *elemosynæ annuales*. Det var et bidrag, som udelukkende havde et religiøst sigte.¹²¹ Blandt skræerne nævner alene Malmøskråen fra omkring 1300 dette bidrag, men tilføjer *sicut antiquitus est consuētum*. I paragraffen bestemmes det, at et fastsat beløb *ad elemosinam et ministerium convivii* betales ved drikkelaget.¹²²

Tilbage står endnu spørgsmålet om Knudsgildernes organisation i Ringsted og siden Skanør. Ringsted var samlingspunktet for Knudsgildernes oldermænd indtil tiden mellem 1231 og 1256. År 1231 samledes gildernes oldermænd stadig i Ringsted,¹²³ mens de i 1256 holdt møde i Skanør. Ifølge Weibull var Knudsgilderne ved Valdemar I's initiativ forenet i Gotlandsfarernes handelskompagni, og centeret for dette handelskompagni var Ringsted. Men det er et spørgsmål, om Ringsted overhovedet var udset til at være et fremtidigt handelscentrum. Det synes ikke at være tilfældet. Den geografiske placering gjorde det direkte uhensigtsmæssigt at placere et handelscentrum i Ringsted.¹²⁴ Hvis handelsinteresserne havde været Knudsgildernes primære eksistensberettigelse i den anden halvdel af det 12. århundrede, ville det have været naturligt at placere Knudsgildernes centrum i den store handelsby og transithavn Slesvig.

Privilegiepolitikken mod Ringsted er væsentlig i denne sammenhæng. Allerede i 1135 stiftede Erik Emune et brødresamfund ved den kirke i Ringsted, hvor broderen Knud Lavard lå begravet. Kongen tilstod brødrene 10 mark årligt af midsommergælden i Ringsted, det halve af Ringsted Skov samt nogle andre besiddelser.¹²⁵ I 1146 gav Svend Grathe kirken i Ringsted halvdelen af byens agre, en eng og et møllested. To år senere tilstod han brødrene skoven Thislund og hele midsommergælden af Ringsted foruden indhøstningsarbejdet.¹²⁶ Valdemar I bekræftede i 1164 Erik Emunes og Svend Grathes gaver til kirken i Ringsted og overlod den resten af agrene samt tienden i byen. Endvidere overlod han kirken al kongelig ret og oppebørsel af samtlige kirkens gårde og jordbesiddelser.¹²⁷ Kong Valdemars Jordebog medtager nogle få oplysninger om Ringsted. I kongelevslisten står følgende: *Syoburgh cum attinenciis quod datum est pro Ryngstath*. Da kongelevslistens forlæg sikkert er ældre end hovedstykket, må det stamme fra tiden før ca 1231.¹²⁸ Ringsted by blev altså ikke henregnet under krongodset i en tid, hvor Knudsgilderne stadig brugte Ringsted som mødested. Det var derimod kirken, som sad inde med Ringsteds jorder og midsommergælden. Søborg, som formentlig tilhørte kongens patrimonium, blev givet i magskifte for Ringsted.¹²⁹ I Jordebogens købstadsliste er Ringsted opført med et beløb på 9 1/2 mark. Beløbet er muligvis midsommergælden for Ringsted. Købstadslisten er imidlertid yngre end kongelevslisten og skulle hidrøre fra Christoffer I's regeringstid.¹³⁰ Der behøver derfor ikke at foreligge en modsigelse mellem de to lister; kongen kan have krævet midsommergælden for Ringsted tilbage i den mellemliggende årrække. Afgiften for Ringsted er i øvrigt bemærkelsesværdig lille i forhold til afgiften for Næstved og Roskilde. I Flandern og vistnok også i

Lybeck blev grundafgiften eftergivet borgerne i det 12. århundrede.¹³¹ I Ringsted derimod blev midsommergælden overdraget kirken. — En lille by, som ud fra et handelsmæssigt synspunkt var dårligt placeret, og hvis jorder (inklusive alle kongelige rettigheder) og grundafgift var overdraget kirken, kan næppe have virket særligt tillokkende på datidens købmænd. I hvert fald står det klart, at der ikke kan påvises nogen handling fra kongens side, som skulle godtgøre, at Valdemar havde planlagt Ringsted som fremtidens handelscentrum. Tværtimod taler alt for, at kongen søgte at styrke kirken og dermed helgenkulten til ære for Sankt Knud. Men engang efter år 1231 blev Knudsgildernes synode flyttet til Skanør. Det er allerede vist, at denne flytning ikke var forårsaget af de lovløse tider, således som Salomon Kraft mente. Lauritz Weibull peger med rette på Skanør-markedets stigende merkantile betydning og fastslår, at helgenglansen omkring Knud Lavards grav ikke længere var tilstrækkelig til at holde brødraskabets ledelse tilbage »i den lilla staden på den själländska landsbygden, långt borta från de stora färdevägarna».¹³² Der er således et kronologisk sammenfald mellem flytningen af Knudsgildernes synode til Skanør-markedet og gildeskræernes vidnesbyrd om, at erhvervsinteresserne blev tillagt en øget betydning omkring midten af det 13. århundrede.

I sin tolkning af brevet til Gotlandsfarerne når Weibull frem til, at der i de danske byer eksisterede gilder, som i lighed med Gotlandsgildet var viet til Knud Lavard. »Dessa gillen har stått bakom och ingått som led i brödraskapet för handeln på Gotland och för den ekonomiska ordningen har sörjts genom vissa intäkter även från dem.»¹³³ Weibulls tolkning af Knudsgildernes organisation i den anden halvdel af det 12. århundrede og Gotlandsgildets forhold til de øvrige gilder er imidlertid problematisk. En undersøgelse af nogle af de anvendte termer i brevet til Gotlandsfarerne vil har være af betydning. Begrebet *fraternitas* er anvendt 3 gange:

quod vestræ fraternitatis ac societas connexionem . . .

quod vestræ fraternitatis nouiter inchoatæ . . .

de eadem fraternitate, siue apud uos in Gutlandia, siue in vniuersis civitatibus regni nostri, vbi convivium beati Kanuti celebratur . . .

Fraternitas kan betyde broderkærlighed, medlemskab af et munkesamfund, et religiøst samfund bestående af lægmænd samt et købmands- eller håndværker-gilde.¹³⁴ Brevet er stilet til de danske Gotlandsfarere, og anvendelsen af 2. pers plur (*vestræ fraternitatis*) går derfor på Gotlandsfarerne; der er altså tale om et enkelt og nyligt oprettet gilde på Gotland. Den tredje anvendelse af *fraternitas* er interessant. Her bruges *fraternitas* i singularis, men omfatter mange »afdelinger». Sive-sive-konstruktionen viser eksistensen af en parallellitet mellem Gotlandsgildet og de øvrige gilder i Danmark. Der må derfor på Gotland have eksisteret et gilde, der har kunnet sammenlignes med de øvrige Knudsgilder i Danmark. Men hvorfor enhedsbetegnelsen *de eadem fraternitate*? Brevet svarer selv derpå: Det som gilderne i Danmark havde tilfælles var helgendyrkelsen af Knud Lavard; der fandtes altså et fælles religiøst og ceremonielt grundlag for alle gilderne. Stod også det gotlandske gilde på dette grundlag? Hertil må svares bekræftende, idet gildet var viet til Knud Lavard, og eftersom der blev afholdt gildeceremonier, *conuiuuii solempnitatem*. Med hensyn til de pengesum-

mer, som alle Knudsgilder skulle bidrage med og overføre til Ringsted, er det allerede vist, at i hvert fald en del heraf var donationer, givetvis til helgenkulten i Ringsted.

Lauritz Weibulls konklusion, at de øvrige gilder stod bag og indgik som led i brøderskabet for handelen på Gotland, kan således ikke verificeres på grundlag af brevet til Gotlandsfarerne. Men gildeskråerne medtager oplysninger, som er relevante i denne sammenhæng. I Odenseskråen hedder det i en paragraf: *Om noget fremmet broder kommer ridendæ aller gangendæ och vederthorff hielp, han scal hauæ een øræ pennynge af alt.* I to allerede omtalte paragraffer, som blev indført fra og med Skanør-redaktionen, hjælpes en broder, der har tabt sit gods, med økonomisk bistand fra alle gildebrødre, som opholder sig indenfor bispedømmets grænser.¹³⁵ Mens Flensborgskråen ikke omtaler forholdet til brødre fra andre Knudsgilder, viser de senere skråer en vis udvikling. Odenseskråen kræver, at der bliver ydet en vis hjælp til en broder fra et andet gilde, men han er stadig fremmed i forhold til Odense-gildets egne medlemmer. Med Skanør-redaktionen er begrebet *fremmet broder* forsvundet, og økonomisk bistand bliver nu krævet ikke alene af det enkelte gildes medlemmer, men af samtlige gildebrødre, som opholder sig i et bispedømme. Det må altså konstateres, at først henimod midten af det 13. århundrede påbegyndtes en samordning af Knudsgilderne i erhvervsmæssig henseende, og at dette forhold tidsmæssigt faldt sammen med den allerede påviste svækkelse af solidariteten blandt brødrene i det enkelte gilde. Men fælles for alle gilderne i det 12. århundrede og første halvdel af det 13. århundrede var deres tilknytning til Knudskulten i Ringsted.

Værnefunktionen og solidariteten blandt brødrene i det enkelte gilde svækkedes altså betydeligt henimod midten af det 13. århundrede, selvom værnefunktionen endnu ikke var udspillet på dette tidspunkt. Drikkelaget og gildeceremonierne blev – bemærkelsesværdigt nok – fastholdt i samme tidsrum. Efterhånden som værnefunktionen og solidariteten i det enkelte gilde svækkedes, fik gildeinstitutionen en erhvervsfunktion, der kulminerede omkring midten af det 13. århundrede med dannelsen af et egentligt søforsikringsselskab og flytningen af Knudsgildernes synode til Skånemarkedet. Samtidig påbegyndtes en samordning af gilderne i erhvervsmæssig henseende. Lauritz Weibulls hypotese om et monopolistisk handelsselskab i anden halvdel af det 12. århundrede må dermed afvises. Når Aksel E Christensen karakteriserede Knudsgilderne som en ældre nordisk gildeindretning med en udpræget merkantil funktion, er en præcisering nødvendig: I det 12. århundrede var Knudsgilderne værnegilder viet til skytshelgenen Knud Lavard; selvom en stor del af gildebrødrene var købmænd – også håndværkere var gildebrødre – så fik selve gildeinstitutionen først en direkte merkantil funktion omkring midten af det 13. århundrede. En sammenligning med Hans Planitz' påvisning af de nederlandske gilders udvikling fra værnegilder til monopolgilder viser, at Knudsgildernes udvikling fra en værnefunktion mod en erhvervsfunktion ikke er enestående. Men i modsætning til de flamske og tyske købmandsorganisationer nåede Knudsgilderne aldrig at udvikle sig til en monopolistisk handelskoncern.

III

De danske Gotlandsfarere havde sluttet sig sammen i et gilde viet til Knut Lavard. Gotlandsgildet blev ifølge Valdemars brev omfattet med stor gunst og nåde af kongen, der personligt indtrådte i gildet, og kongen opfordrede brødrene til ikke at lade sig standse af indvendinger eller modsigelser fra nogle konkurrenter.¹³⁶ Konkurrenterne, *aliquorum æmulorum*, var ifølge Lauritz Weibull lybske og gotlandske købmænd. Da Henrik Løve grundlagde Lybeck, var det hans mål at gøre byen til »den stora handelsmetropolen vid Östersjön». De merkantile forbindelser østpå voksede uafbrudt under Henrik Løves ledelse. Der kom stadig flere tyskere til Gotland. Men omkring 1180, da Henrik Løve var politisk svækket, slog Valdemar til og dannede en dansk handelskoncern, et østeuropæisk kompagni — Knudsgilderne. Gildebrødrene skulle være rede til deres gerning i øst. Også på det område skulle Henrik Løve slås ud.¹³⁷ Det er imidlertid et spørgsmål, om Weibulls fremstilling af forholdene i Østersøen kan opretholdes i sin helhed.

Væsentlig til belysning af forholdet mellem gotlændingene og tyskerne er det stærkt omdiskuterede Artlenburg-privilegium. I dette privilegium, som er dateret til 1161, slutter Henrik Løve forlig mellem tyskerne og gotlændingene, fornyer kejser Lothars privilegier til de gotlandske købmænd med hensyn til handel i Sachsen og tilbyder dem under forudsætning af gensidighed den samme retssikkerhed som de tyske købmænd.¹³⁸ I et mandat fra hertugen, som findes sammen med en afskrift af privilegiet, pålægges det fogeden Odelricus at opretholde de samme love over for tyskerne, som hertugen har givet for gotlændingene i Sachsen.¹³⁹ Fra tysk side har blandt andre Fritz Rörig hævdet, at Henrik Løve havde indsat Odelricus som foged og dommer for tyskerne på Gotland, og at man således kan betragte denne som »oldermand» for de tyske på Gotland. Som sådan garanterede Odelricus sammen med gotlændingenes sendebud freden på Gotland, alt ved Henrik Løves mellemkomst.¹⁴⁰ Allerede mens Lybeck var ved at blive bygget, skulle de tyske købmænd have været organiseret i et *universitas mercatorum Romani imperii Gotlandiam frequentantium*. Denne organisation, som foruden at beskytte medlemmerne sad inde med et handelsmonopol, opfattes af Rörig som »etwas ganz anderes als ein rein privatrechtlicher »kaufmännischer Verein«, in den »einzutreten« im Belieben jedes einzelnen stand.»¹⁴¹ Denne tolkning af Artlenburg-privilegiet er siden blevet forfægtet af Ahasver von Brandt.¹⁴²

Som fortaler for en anden tolkning har især Hugo Yrwing markeret sig. De gotlandske købmænd var uvillige til at afstå fra deres gamle af kejser Lothar tilståede handelsrettigheder og opgave deres gamle handelsforbindelser i Sachsen til fordel for Lybeck. Hertugens politik førte til en konflikt, der måtte bilægges ved en overenskomst i Artlenburg 1161. Ifølge Yrwing er der her tale om »en reträtt från hertigens sida». Artlenburg-traktaten er et bevis på Gotlands suveræne stilling indenfor Østersøhandelen ved 1100-tallets midte.¹⁴³ Mandatet oplyser intet om, at Odelricus skulle være foged over tyskerne på Gotland; Yrwing placerer derfor denne embedsmand indenfor det saksiske hertugdømme.¹⁴⁴ Mod teorien om et tysk *universitas* på Gotland allerede ved midten af det 12. århundrede indvender Yrwing, at der ikke er belæg for

et selvstændigt tysk samfund på øen ved denne tid. Sammen med de gæstende tyske købmænd dannede de på Gotland bosatte tyskere endnu mod slutningen af det 12. århundrede en enhed, *gilda communis* – et handelsselskab med et kapitel.¹⁴⁵ Først 1225 indviedes den tyske Mariakirke, og den blev grundlaget for det i Visby fremvoksende tyske samfund. På samme tid sprængtes det tyske handelsselskab, hvorefter Visbytyskerne fremtrådte som et selvstændigt samfund på øen, mens de tyske gæster optrådte som *theutonicici Gotlandiam frequentantes*.¹⁴⁶ Accepterer man Hugo Yrings tolkning som den sandsynligste, må det være klart, at de tyske købmænd i anden halvdel af det 12. århundrede endnu ikke dominerede Østersøhandelen; et selvstændigt tysk samfund eksisterede endnu ikke på Gotland, og en af Henrik Løve indsat foged og dommer kan ikke have haft sæde på Gotland.

Hugo Yrings resultater kan suppleres med Nils Blomkvists undersøgelser over Kalmars opståen. Kalmarsund fik på et meget tidligt tidspunkt betydning som gennemfartsvej for fjernhandelen i Østersøen. Det ældste Kalmar var en handelsplads med et lille fæstningsanlæg og kunne sammenlignes med andre handelspladser i området. Backaborg på Øland var en af dem. Denne handelsplads lå over for Kalmar og rivaliserede sikkert med Kalmar. Måske var Backaborg et dansk-ølandsk anlæg, mens svenske interesser lå bag Kalmar. I begyndelsen af det 13. århundrede begyndte Kalmar at udvikle sig til en egentlig by. Den afgørende forandring indtrådte i perioden 1225–50, og det skete i en vis udstrækning gennem et samvirke mellem tyske købmænd og den svenske centralmagt. Dette var ikke et enkeltstående tilfælde, idet byer efter tysk tilsnit først opstod i Østersøområdet i en større udstrækning efter 1225, samtidig med det danske Østersøherredømmes fald. Dermed var Kalmarsunds kommercielle tyngdepunkt flyttet fra Øland til Kalmar, og tyske købmænd havde da gjort Kalmar til deres vigtigste støttepunkt i området.¹⁴⁷ Blomkvists resultater støtter altså den opfattelse, som er blevet gjort gældende her: Det var først på dette tidspunkt med den tyske handels gennembrud og tiltagende dominans i Østersøområdet, at de danske købmænd tog initiativ til at ændre Knudsgildernes karakter, så de fik en direkte merkantil funktion.

Et andet spørgsmål, som må tages op i denne forbindelse, er forholdet mellem de tyske købmænd og Henrik Løve. Lybeck blev grundlagt 1158 af Henrik Løve. Lybeckerne var allerede fra starten organiseret i et *coniuratio*, som dannede grundlaget for det senere råd.¹⁴⁸ Formentlig i sommeren 1163 udstedte hertugen et (nu tabt) privilegium, hvormed byen tildeltes en stadsret. Mange spørgsmål vedrørende indholdet står åbne, men Karl Jordan mener dog at kunne vise, hvilken stilling hertugen indtog over for byen. Henrik Løve sad som byherre inde med overhøjheden; det vil sige domsmyndigheden, som han udøvede gennem en foged, og rådigheden over indtægter fra markedet, mønten og tolden. Borgerne derimod tildeltes retten til at organisere byens daglige liv. Desuden blev borgerne fritaget for at betale skat i hele hertugdømmet, og de blev formentlig også fritaget for grundafgiften.¹⁴⁹ Den frihed, som Henrik Løve hermed havde tilstået borgerne i Lybeck, var det af afgørende betydning at bevare. Da kejser Frederik I sammen med Valdemar I i 1181 belejrede byen, nægtede borgerne at overgive Lybeck og gjorde det klart, at de hårdnakket

ville beskytte byens frihed. Hvis Henrik Løve ville love borgerne byens frihed, var det retfærdigt, at de holdt byen for ham. Hvis hertugen afviste dette, ville de gøre kejseren forslaget, og hvis også denne afviste at gå ind derpå, måtte borgerne forsvare sig til det yderste.¹⁵⁰ Byen blev overdraget til kejseren, efter at denne havde bekræftet byens frihed og rettigheder. I 1201 overgav Lybeck sig nødtvunget (*necessitate compulsi*) til hertug Valdemar mod at få de ved Skanør tilfangetagne købmænd og deres gods udleveret.¹⁵¹ Men få år efter bekræftede Valdemar II Henrik Løves og Frederik I's privilegier for Lybeck både med hensyn til friheder og grænser.¹⁵² Det må således være klart, at Henrik Løve havde tilstået Lybeck en omfattende frihed, som borgerne vogtede over med nidkærhed. Der er derfor ingen grund til at identificere Lybeck med Henrik Løve, omend hertugen nok ønskede at se byen udvikle sig til handelsmetropolen ved Østersøen.

Men hvorledes var Lybecks holdning til Danmark? I 1193 så borgerne sig nødsaget til at overveje, hvorledes de bedst kunne beskytte Lybeck. Fra en side blev det foreslået at overgive byen til den danske konge. Denne kunne beskytte byen mod al fjendskab, og de lybske købmænd kunne ovenikøbet handle i det danske rige.¹⁵³ Dette forslag blev imødegået af andre, der ville overgive byen til markgreve Otto. Vigtigt er det imidlertid, at det er muligt at påvise eksistensen af et danskvenligt parti i Lybeck på dette tidspunkt. Det taler i hvert fald ikke for, at der fra dansk side blev ført en offensiv handelspolitik med sigte på at udkonkurrere Lybeck. I 1201 følte lybeckerne sig tvunget til at overgive byen til hertug Valdemar, men en tilslutning til Danmark indebar på den anden side også fordele for byen. Således kunne den politiske tilnærming mellem Danmark og Sverige, som fandt sted efter Sverker-slægtens magtovertagelse i Sverige 1196, få konsekvenser for Lybecks handelsinteresser i Sverige og den nordlige del af Østersøen, hvis det ikke kom til en forståelse med Danmark. Endelig kunne Lybeck under dansk herredømme drage økonomisk fordel af det danske magtapparat og rigets ekspansionsstrang.¹⁵⁴ Havde det været et mål for Valdemarerne at slå Lybeck ud af Østersøhandelen, var tidspunktet kommet.

De danske konger støttede vedholdende Knudsgilderne. I et brev, der kan dateres til perioden 1182–1193 og findes tilføjet Flensborgskræen, tager kong Knud alle gildebrødre i Knudsgildet i sin beskyttelse.¹⁵⁵ Senere hedder det i indledningen til Odenseskræen, at kong Erik Plovpenning har *statfestet och stadæligæ styrkæet* Knudsgilder ikke alene på Fyn, men overalt i det danske rige. Gildeskræerne er klare belæg for, at Knudsgilderne var livskraftige institutioner i første halvdel af det 13. århundrede. Sandsynligvis ekspanderede Knudsgilderne til Sverige i perioden 1196–1208 og i tiden lige efter 1210, da der blev oprettet dynastiske forbindelser mellem Sverige og Danmark.¹⁵⁶

Der kan ikke herske tvivl om, at Valdemar I stod bag de danske købmænd på Gotland i 1170'erne. Men det må være lige så klart, at kongen forholdt sig passiv over for den opposition fra konkurrenterne, som mødte de danske købmænd på Gotland; et forsøg på fra kongens side at gribe ind og udvirke fordele for de danske købmænd kan i hvert fald ikke påvises.¹⁵⁷ Da Valdemar I engang i 1170'erne trådte ind i gildet på Gotland, var det ikke med den hensigt at danne et østeuropæisk handelskompagni

med sigte på at udkonkurrere Henrik Løve og Lybeck. De danske købmænd mødte nok modstand på Gotland, men de tyske købmænd var på dette tidspunkt endnu ikke nogen magtfaktor i Østersøhandelen, der alvorligt kunne true dansk handel. Ydermere må det være klart, at Lybeck havde fået overdraget en omfangsrig autonomi af hertugen, og derfor var byen temmelig uafhængig af Henrik Løves politiske stilling. At se en handelspolitisk sammenhæng mellem Henrik Løves trængte position i 1180 og Valdemars brev til Gotlandsfarerne er derfor en unødvendig konstruktion. Forholdet mellem Henrik Løve og Valdemar I var i vid udstrækning ikke bestemt af handelspolitik, men derimod af kampene med slaverne. Og her skete der efterhånden en forskydning til Valdemars fordel. Dog lykkedes det Henrik Løve i sin regeringstid at forhindre danskerne i at sætte sig fast på den mecklenburgske kyst.¹⁵⁸ Endelig peger Lybecks holdning til Danmark i de følgende år heller ikke på, at de danske Knudsgilder, der i denne periode var livskraftige organisationer, var dannet med henblik på at udkonkurrere de lybske købmænd.¹⁵⁹

Ifølge Lauritz Weibull sejlede brødrene i Knudsgildet ikke blot til Gotland, men nåede også til Rusland. Videre søgte Weibull at sætte de danske købmænds østvendte aktiviteter i forbindelse med de danske korstog – det skulle have været økonomiske snarere end religiøse motiver, der lå bag. Ærkebisp Eskil planlagde et korstog til Estland omtrent på samme tid, som Valdemar udfærdigede brevet til Gotlandsfarerne – »det skymtar ett samband. Men än tydligare framträder sambandet mellan Andreas Sunesens korståg och de grundläggande merkantila förhållandena den tiden i öster.»¹⁶⁰ Imod Weibulls resultater har blandt andre Hugo Yrwing indvendt, at Knudsgilderne næppe fortsatte til Novgorod, og at der i hvert fald ikke findes noget sikkert kildebelæg herfor. De danske Knudsgilder kom antagelig aldrig til at spille nogen større rolle i handelen med Østeuropa, og dette hang sikkert sammen med, at de danske gilder i det 13. århundrede først og fremmest havde deres handelsaktivitet på Skanørmarkedet. Anders Sunesens korstog kan ifølge Yrwing ikke forbindes med nogen handelsvirksomhed af danske købmænd.¹⁶¹

Rigtigheden af den Weibullske tese må derfor betvivles; det er med andre ord tvivlsomt, om de »danske Knutsgillena förenades på kungligt initiativ till ett mäktigt, med monopol utrustat handelskompani», hvis sigte »var att med Ringsted som centrum och Gottland (Visby) som mellanled driva handel på Ryssland».¹⁶²

Allerede kong Valdemars fader, Knud Lavard, havde som hertug et godt forhold til købmænd og borgere. Slesvig var på det tidspunkt, Knud Lavard blev indsat som hertug, hærget af fejder og lovløshed. Som hertug måtte det være Knuds opgave at skabe lov og orden.¹⁶³ Helmold, en holstensk krønikeskriver og munk fra det 12. århundrede, skrev om Knud Lavard, at denne fredselskende mand søgte at sikre landet. Endvidere fortæller Helmold, at hertugen fremfor alt var byen Slesvigs velgører; landevejsrøvere mellem Slien og Ejderen blev pågrebet og dømt til hængning.¹⁶⁴ For Slesvigs indbyggere må det have været afgørende, at der blev skabt ro til at drive handel og håndværk. Det er muligt, at Knud Lavard lod Slesvig befæste, men der findes ingen belæg herfor. Derimod berettes det i det nu tabte »Knuds Levned», af-

fattet af Robert af Elgin få år efter Knud Lavards død, at Knud Lavard lod Sliløbet befæste med borgen Kil til værn mod Østersøens sørøvere.¹⁶⁵ Knud Lavard lod vistnok opkræve told på dette sted.¹⁶⁶ Hvis beretningerne er pålidelige på dette punkt, kan man slutte, at hertugen beskyttede Slesvig by mod sørøvere og handelsrejsende mod overfald, og at købmændene til gengæld måtte betale for handelsfreden med en told til hertugen.

Vigtig til belysning af Knud Lavards forhold til inbyggerne i Slesvig by er Sjællandskrønikens beretning om drabet på kong Niels.¹⁶⁷ Beretningen er interessant af flere grunde. For det første fortælles det, at der eksisterede et gilde, kaldet *Hezlagh* (af hét = løfte, ed og lag = gilde), i Slesvig by, og at Knud Lavard var gildets oldermann og beskytter. Endvidere oplyses det, at gildebrødrene var forpligtede til at hævne en myrdet gildebroder. Ligheden med Knudsgilderne, som bevisligt eksisterede ca 50 år efter drabet på Knud Lavard, er åbenbar.

Imod Sjællandskrønikens beretning er blevet indvendt, at den er »en sen og formodentlig konstrueret tradition».¹⁶⁸ Flere kildebelæg hos Helmold synes imidlertid at støtte beretningen. Efter drabet på Knud Lavard var forholdene i Slesvig ikke anderledes, end at Magnus kunne opholde sig der i sommeren 1131; kong Niels havde muligvis et støtteparti indenfor byen i biskop Adalbert og det slesvigske præsteskab.¹⁶⁹ Men allerede i efteråret 1131, da Knud Lavards halvbroder, Erik, søgte tilflugt i Slesvig, gav borgerne, som huskede Knud for alt det gode, løfte om at sætte deres liv og eksistensgrundlag på spil for Erik.¹⁷⁰ Kong Niels og Magnus belejrede byen hele vinteren 1131/32. Slesvig modstod belejringen, og om foråret lykkedes det Erik at slippe over til Skåne. To år senere blev kong Niels dræbt af Slesvigs borgere, da han ankom til byen på flugt efter nederlaget ved Fodevig. Således hævnede Gud ifølge Helmold Knuds blod.¹⁷¹ Også hos Helmold træder blodhævnsmotivet tydeligt frem. Det er vanskeligt at forklare Slesvigs stillingtagen og direkte indgriben i den politiske strid på anden måde.¹⁷² Belejringen i vinteren 1131/32 var en trussel mod byens eksistens og handelsfreden iøvrigt – Slesvigs indsats i dette spil var meget høj. Og sandsynligvis billigede heller ikke alle byens indbyggere den førte politik, gejstligheden var muligvis kong Niels tro.¹⁷³

Tildragelserne i Slesvig må have været kendt af Valdemar I. Det må have været klart for kongen, hvilken betydning borgerne, sandsynligvis organiseret i et gilde, havde haft i slægtfejderne. Da kongen blev optaget som medlem af Gotlandsgildet, kan han derfor have fulgt sin faders eksempel og allieret sig med købmændene. Men var Gotlandsgildet det eneste Knudsgilde, kongen var medlem af? Den parallellitet, som er påvist mellem Gotlandsgildet og de øvrige Knudsgilder, sammenholdt med kongens centrale placering i gildeorganisationen sådan som den fremtræder i brevet til Gotlandsfarerne, indicerer, at kongen var medlem af de øvrige gilder. Er denne tolkning rigtig, da har Valdemar I som gildebroder kunnet regne med en ubetinget solidaritet fra alle sine medbrødre placeret rundt om i de danske byer.¹⁷⁴

I denne sammenhæng er det omtalte brev fra kong Knud VI til gildebrødrene af betydning. Kongen tager her alle brødrene under sit værn og fred, ligesom dem der tjener ham daglig; forurettes gildebrødrene, vil kongen hævne det.¹⁷⁵ Kong Knud

ydede gildebrødrene den samme beskyttelse og fred, som kongens tjenere nød. Sammenstillingen med de kongelige tjenere, det var vel først og fremmest ombudsmændene og hirden, antyder, at også Knudsgilderne havde forpligtelser over for kongen. Var kong Knud gildebroder, da var det hans pligt at beskytte Knudsbrødrene. Men omvendt var også gildebrødrene på grund af den indbyrdes solidaritet forpligtet over for kongen, deres gildebroder.

Hirden var kongens livvagt og hærmagt. Under Svend Estridsen og dennes sønner var hirden karakteriseret ved huskarlenes nære forhold til kongen, idet parterne var bundet både af et kontrakt- og troskabsforhold. For at opretholde orden indenfor hirden, der dog ikke var særlig talstærk, var det nødvendigt at skabe en særlig rettergang og en streng kasernedisciplin. En sådan kodeks findes i Vederloven. Under kong Niels blev hirden imidlertid omdannet, så hirdmændene nu fik til opgave at fungere som kongelige ombudsmænd rundt om i landet. Som følge heraf skete der en vis svækkelse af den strenge disciplin.¹⁷⁶ Vederloven er overleveret i tre traditioner, nemlig hos Svend Aggesen og Saxo samt i en dansk tekst.¹⁷⁷ Motiverne til nedskrivningen af Vederloven i Valdemartiden er blevet tolket forskelligt. Aksel E Christensen karakteriserede Vederloven som aktuel kongepolitik. I modsætning til Sture Bolin mente han ikke, at kernen i Vederloven var det idealiserede billede af den aristokratiske hird. Hovedmotivet i Svend Aggesens fremstilling af hirdloven var at fremholde den store glans og høje ære ved kongetjenesten; hirdmændenes ubetingede lydighed og kongens ubegrænsede myndighed blev indskærpet. Vederloven var et led i kampen for gennemførelsen af Valdemarernes stærke kongedømme.¹⁷⁸ Tage E Christiansen tolkede Vederloven anderledes. Omkring midten af det 12. århundrede bestod hirden i det væsentlige af de mange ombudsmænd, der styrede det hastigt voksende administrationsapparat, og storbønderne, der mod særlige begunstigelser påtog sig udvidet hærtjeneste, men til daglig opholdt sig hjemme på deres gårde. Det ville være »næsten utænkeligt«, at Vederloven skulle kunne håndhæves indenfor en så talstærk, spredt og uensartet flok af kongetjenere. Nedskrivningen af de gamle Vederlovsbestemmelser var nok aktuel kongepolitik, men forstået som propaganda, hvor det blev fremholdt for alle, at i Danmark havde der fra Arilds tid ikke været nogen større hæder end at blive knyttet til kongen i et nærmere stående tjenesteforhold med fortroligt venskabs forrang.¹⁷⁹ I sin bestemmelse af Vederlovens overlevering næede Thomas Riis frem til, at Saxos beskrivelse af hirdens love var afhængig af Svend Aggesens; dog indføjede Saxo oplysninger, som skyldtes en mundtlig tradition samt forfatterens egen tendentiøse, politiske holdning og historiske ræsonnementer. Riis laver således en finere distinktion, idet han skelner mellem henholdsvis Svend Aggesens og Saxos versioner af de gamle bestemmelser. Ud fra beretningen om Knud den Stores drab på en af sine hirdmænd, slutter Riis, at hvad angik overtrædelse af Vederloven, da var kongen i Svend Aggesens version en hirdmand som de øvrige, mens han hos Saxo næsten var *legibus solutus*. Dette forhold skyldtes nok forfatternes forskellige hensigter og eventuelle politiske præferencer.¹⁸⁰ – Hvadenten nedskrivningen af Vederloven var motiveret af et ønske om at genoplive Vederlovens bestemmelser eller blot var et forsøg på at propagandere

for kongetjenesten, viser nedskrivningen utvivlsomt Vederlovens fornyede aktualitet og kongens interesse i at knytte trofaste tjenere til sig.

Allerede Max Pappenheim sammenlignede Knudsgilderne med hirden. Pappenheim konkluderede, at hirden, som den var fremstillet i Vederloven, ikke var noget gilde; i Vederloven blev modsætningen mellem herren på den ene side og hirdmændene på den anden betonet meget stærkt.¹⁸¹ Et sådant herre-tjener forhold mangler fuldstændigt i gildeskråerne, gilderne byggede som nævnt på brødrenes indbyrdes solidaritet. Men gildernes værnefunktion og brødrenes solidaritet kunne stilles i kongens tjeneste uden ændring af gildernes struktur, blot ved at kongen trådte ind i gilderne. Og for gilderne har kongens medlemskab utvivlsomt betydet store fordele.

I litteraturen om Knudsgilderne har det ofte været diskuteret, hvilken helgen der var gildernes skytspatron – Knud den Hellige eller Knud Lavard. Dette spørgsmål må i dag siges at være besvaret. Fra ca 1170 og frem mod det 13. århundredes slutning var Knud Lavard Knudsgildernes skytshelgen, men omved 1300 måtte han vige for Knud den Hellige.¹⁸²

Det er allerede vist, at kirken og klostret i Ringsted modtog store gaver i anden halvdel af det 12. århundrede, og at disse donationer hovedsageligt kom fra Erik Ejgods slægt, Hvideslægten og den nærmeste kreds omkring kongen. Men midlerne kom også andre steder fra. Således oplyser et brev udstedt af biskop Absalon i Roskilde år 1177 eller 1178, at klostret i Ringsted oppebærer

*illas duas collectas nummorum, quas appellamus Knuts scut, et illud quidem totem, sicut ab initio institutum est, et alteram, scilicet sancta Mariæ scut, de duabus susle tantum, uidelicet de Westre susle et de Myadle susle.*¹⁸³

Sandsynligvis afløste denne kollekt den gamle Knudsskud til Odense.¹⁸⁴ Som allerede nævnt sendte Knudsgilderne *elemosynæ annuales* til *locum ejusdem martyris*, og det må således stå klart, at også gildebrødrene bidrog med donationer til kirken og klostret i Ringsted i den anden halvdel af det 12. århundrede.

Knud Lavard var 1131 blevet begravet i en frådstenskirke opført omkring 1080 af Roskildebispen Sven Norbagge. Denne kirke var af ret beskedne dimensioner, og antagelig i begyndelsen af 1160'erne påbegyndtes bygningen af en større og aneligere kirke på samme sted. Det formodes, at østpartiet og halvandet fag af skibet stod fuldført i juni 1170, da Ringstedfesten fandt sted. Skibet blev færdigbygget i de følgende årtier. Kirken, der er et typisk romansk anlæg, består af kor med apsis, tværskib med tilsammen fire østkapeller, afsluttede med halvrunde apsider, og et treskibet langhus. Koret og tværskibet er meget anelige og overgår i deres mål samtlige romanske kirker i Danmark.¹⁸⁵ Valdemar I må således ved påbegyndelsen af byggeriet have haft intentioner om at rejse en anelig kirke i Ringsted. Kirken kom da også til at fungere som Valdemarernes begravelseskirke.¹⁸⁶ Byggeriet må have krævet betydelige midler, og disse kom blandt andet fra Knudsgilderne.

I Valdemars brev til Gotlandsfarerne befaler kongen brødrene at fuldføre, hvad de har påbegyndt uden hensyn til den opposition, der har mødt dem på Gotland; brødrene måtte således ikke undlade *domus ædificationem et conuiuii solempnitatem*.

Kong Valdemars befaling er interessant. For det første fordi kongen ikke omtaler brødrenes erhverv – handel; Gotlandsfarernes handelsinteresser, som må have været essentielle for købmændene, lå åbenbart ikke kongen særlig stærkt på sinde. For det andet fordi det, der først og fremmest interesserede kongen, var bygningen af gildehuset og afholdelse af gildet. Gildet indbefattede drikkelaget, og skråernes bestemmelser vidner om, hvor livlige disse drikkelag kunne blive. Kongens opfordring til Gotlandsfarerne om ikke at undlade at holde gilde har imidlertid baggrund i gildets religiøse betydning. Det ældgamle drikkelag blev afholdt til ære for afdøde brødre. Men i Valdemartiden afholdtes desuden kristne sjælemesser for afdøde gildebrødre. Ceremonier og messer til ære for gildernes skytshelgen, Knud Lavard, var uden tvivl også en del af gildebrødrenes religiøse liv, og dette forklarer umiddelbart kong Valdemars interesse i afholdelse af gildet. I de yngre skråer fra Malmø nævnes det explicit, at i hvert fald een af flere årlige messer skulle holdes til ære for skytshelgenen, der på dette tidspunkt var Knud den Hellige.¹⁸⁷ Og allerede i Valdemars brev til Gotlandsfarerne hedder det: *in vniuersis ciuitatibus regni nostri, vbi conuiuium beati Kanuti celebratur*. Med Ringsted som helgenkultens centrum afholdtes messer for Knud Lavard i Knudsgilderne rundt om i rigets byer. Derved udbredtes kendskabet til kongehelgenen,¹⁸⁸ hvilket utvivlsomt har betydet en styrkelse ikke blot af Knuds-kulten i Ringsted, men også af Valdemars position i det danske rige.

Ifølge Thomas Riis skulle kanonisationen af Knud Lavard, foruden at legitimere Valdemar I's kongemagt, retfærdiggøre den danske ekspansion i Østersøen. Herfor taler først og fremmest at den 25. juni 1172 blev valgt som dagen for den officielle indtræden i klostret ved Dargun, nøjagtig to år efter Knud Lavards translation,¹⁸⁹ sandsynligvis var grundlæggelsen af klostre i Pommern et led i den danske ekspansion i dette område. Kong Valdemar og biskop Absalon, som begge havde været engageret i bestræbelserne på at kanonisere Knud Lavard, var ligeledes de førende kræfter i kampen mod venderne. I denne sammenhæng kan også Gotlandsgildet og kongens deltagelse som gildebroder indsættes.¹⁹⁰

Undersøgelser af de senere Eriksgilder viser, at disse gilder blev udnyttet i politisk øjemed. Striden mellem Valdemar II's sønner, kong Erik Plovpenning, Abel og Kristoffer førte til direkte konfrontationer, og i år 1250 tog Abel det skridt at tillægge sig kongenavn, måske for at tiltvinge sig et medkongedømme. Abel blev snart nedkæmpet af Erik, men den 9. august blev Erik dræbt af Abel.¹⁹¹ I 1252 faldt Abel under et militært togt, og broderen Kristoffer efterfulgte ham på tronen. For i fremtiden at udelukke Abels efterkommere fra den danske trone, arbejdede Kristoffer på at konsolidere sin og sine efterkommeres position. Således blev sønnen Erik valgt til konge i 1254 i en alder af fem år. Senere foreslog dronning Margrethe, at Erik Plovpenning blev kanoniseret. Kong Kristoffer bifaldt uden tvivl dronningens forslag. I 1258 søgte Kristoffer på ny at styrke sin gren af familien ved sønnen Eriks kroning og ved overførelsen af Erik Plovpenning's ben fra Slesvig til Ringsted.¹⁹²

Eriksgildets skrå i Kallehave er dateret den 7. september 1266. Indholdet af denne skrå stemmer nøje overens med indholdet i Malmø og Storeheddinge skråerne. Eriksgildeskråen giver sig ud for at være resultatet af 18 oldermænds overenskomst i

Skanør. Ifølge C Nyrop synes 18 Eriksgilder at være en umulighed; der foreligger her sikkert kun en tankeløs omredaktion af vedkommende sted i Knudsgildeskråen fra Malmø.¹⁹³ Salomon Kraft er enig med Nyrop i, at der i 1266 ikke blev holdt et møde med oldermænd fra 18 Eriksgilder. Men spørgsmålet er imidlertid, om Kallehave-skråen blot var en tankeløs omredaktion. Ifølge Kraft var der tale om en »medvetet och konsekvent genomförd omredigering», hvis sigte var at trænge den ældre helgen, Knud Lavard, ud til fordel for Erik Plovpenning. Hvadenten Kallehavegildet var et gammelt Knudsgilde, der fik en ny skytshelgen, eller det var et nyt Eriksgilde, må det være klart, at gilderne omkring midten af det 13. århundrede ikke nødvendigvis havde Knud Lavard som skytshelgen, men kunne have Erik Plovpenning. Omkring 1300 kunne gilderne desuden have Knud den Hellige som helgen. Kraft peger sikkert med rette på den interesse, Kristofferlinien havde i at »neddæmpe» kulten for Knud Lavard til fordel for Erik Plovpenning, idet Abellinien kunne drage lige så stor politisk fordel av Knudskulten, som Kristofferlinien kunne.¹⁹⁴ Er Salomon Krafts tolkning af Kallehaveskråen rigtig, da kan der modsætningsvis sluttes, at Knudsgilderne må have haft en politisk og propagandamæssig rolle, og at denne rolle endnu ikke var udspillet ved midten af det 13. århundrede.¹⁹⁵

NOTER

1. Jvf desuden Hans Planitz, *Deutsche Rechtsgeschichte*. Graz, Köln 1971, pp 45 ff; Heinrich Dannenbauer, *Adel, Burg und Herrschaft bei den Germanen. Grundlagen der deutschen Verfassungsentwicklung*. (in: *Herrschaft und Staat im Mittelalter. (Wege der Forschung II)*. Darmstadt 1974); Walter Schlesinger, *Herrschaft und Gefolgschaft in der germanisch-deutschen Verfassungsgeschichte*. (in: *Herrschaft und Staat im Mittelalter. (Wege der Forschung II)*. Darmstadt 1974); Ole Fenger, *Fejde og mandebod*. Studier over slægtsansvaret i germansk og gammeldansk ret. 1971, pp 150, 163, 165 f.
2. Walter Ullmann, *Principles of Government and Politics in the Middle Ages*. London, NY (1961) 1974, pp 19 ff.
3. Eugen Ewig, *Zum christlichen Königsgedanken im Frühmittelalter*. (in: *Das Königtum. Seine geistigen und rechtlichen Grundlagen. Mainauvorträge 1954. Vorträge und Forschungen*. Band III), p 9; Erik Gunnes, *Kongens ære. Kongemakt og kirke i »En tale mot biskopene»*. Oslo 1971, p 38.
4. Percy Ernst Schramm, *Sacerdotium und Regnum im Austausch ihrer Vorrechte: »imitatio imperii» und »imitatio sacerdotii»*. Eine geschichtliche Skizze zur Bedeutung des »dictatus papae» Gregors VII. (in: *Percy Ernst Schramm, Kaiser, Könige und Päpste. Gesammelte Aufsätze zur Geschichte des Mittelalters*. Band IV, 1. Stuttgart 1970), p 62.
5. Om forskellen mellem det Gamle Testaments patriarkalske kongeret og udformningen af det orientalske storkongedømme, se Eugen Ewig, *Zum christlichen Königsgedanken*, pp 11 ff. Jvf desuden Percy Ernst Schramm, *Das Alte und das Neue Testament in der Staatslehre und Staatssymbolik des Mittelalters*. (in: *Percy Ernst Schramm, Kaiser, Könige und Päpste. Gesammelte Aufsätze zur Geschichte des Mittelalters*. Band IV, 1. Stuttgart 1970). pp 128 ff.
6. Eugen Ewig, *Zum christlichen Königsgedanken*, p 15.
7. Hans Erich Feine, *Kirchliche Rechtsgeschichte. Die katholische Kirche*. Köln 1964, p 77.
8. Eugen Ewig, *Zum christlichen Königsgedanken*, pp 16 f. Jvf desuden Erik Gunnes, *Kongens ære*, pp 28 f, 51.
9. Erik Gunnes, *Kongens ære*, pp 34 ff.
10. Eugen Ewig, *Zum christlichen Königsgedanken*, pp 19 ff, 25 ff, 41 f. Det er et omstridt spørgsmål, om der før kristendommens indførelse fandtes et »sakralt kongedømme» blandt germanerne, som skulle være den folkelige grund, hvorpå det vestlige »kongedømme af Guds nåde» byggede. Men eftersom der findes belæg for magiske og irrationelle træk hos de germanske konger, er det muligt, at det sakrale kongedømme var under udvikling, da det blev forstyrret og omformet af kristne forestillinger. Således Frantisek Graus, *Volk, Herrscher und Heiliger im Reich der Merowinger. Studien zur Hagiographie der Merowingerzeit*. Prag 1965, pp 318 ff.
11. Percy Ernst Schramm, *Das Alte und das Neue Testament*, pp 132 f.
12. Eugen Ewig, *Zum christlichen Königsgedanken*, pp 45 ff, 66 ff.
13. Tore Nyberg, *Skt Peters efterfølgere i brydningstider. Omkring pavedømmets historie*.

- Rom og Nordeuropa 750–1200. (*Odense University Studies in History and Social Sciences* 58) 1979, pp 99, 122.
14. Hans Erich Feine, *Kirchliche Rechtsgeschichte*, p 265; Percy Ernst Schramm, *Sacerdotium und Regnum*, pp 98 f. Jvf Ernst Andersen, *Træk af juraens udvikling. 25 essays*. Bind I. København 1970, p 59.
 15. Tilman Struve, *Die Entwicklung der organologischen Staatsauffassung im Mittelalter. (Monographien zur Geschichte des Mittelalters 16)* Stuttgart 1978, p 115. Jvf Ernst H Kantorovicz, *The King's Two Bodies. A Study in Mediaeval Political Theology*. Princeton 1957.
 16. Tore Nyberg, *Skt Peters efterfølgere*, pp 122, 130.
 17. Jvf Erich Hoffmann, *Die heiligen Könige bei den Angelsachsen und den skandinavischen Völkern. (Quellen und Forschungen zu Geschichte Schleswig-Holsteins 69)* 1975; idem, *Königserhebung und Thronfolgeordnung in Dänemark bis zum Ausgang des Mittelalters. (Beiträge zur Geschichte und Quellenkunde des Mittelalters 5)* 1976.
 18. *Diplomatarium Danicum (= Dipl Dan) I:2*, nr 11.
 19. *Dipl Dan I:2*, nr 13.
 20. Wolfgang Seegrün, *Das Papsttum und Skandinavien bis zur Vollendung der nordischen Kirchenorganisation (1164). (Quellen und Forschungen zur Geschichte Schleswig-Holsteins 51)*. Neumünster 1967, pp 70 ff, 81.
 21. Hal Koch, *Kongemagt og Kirke 1060–1241. (Politikens Danmarks historie, 3)* 1963, p 53, finder det overraskende, at Svend skulle have haft den opfattelse, at en kirkelig indvielse foretaget i Rom skulle kunne hjælpe hans søn til kongemagten i Danmark. Anderledes Erich Hoffmann, *Königserhebung und Thronfolgeordnung*, pp 30 f, der drager paralleller til Pippin og Karl III.
 22. *Dipl Dan I:2*, nr 17, 18, 19, 20.
 23. *Dipl Dan I:2*, nr 21, 22. Jvf Wolfgang Seegrün, *Das Papsttum*, pp 99 f. Anderledes Hal Koch, *Kongemagt og Kirke 1080–1241*, p 79.
 24. Wolfgang Seegrün, *Das Papsttum*, pp 106 ff.
 25. *Dipl Dan I:2*, nr 32, 41, 42.
 26. Jvf Helge Paludan, *Flos Danie. Personer og standpunkter i dansk politik under kong Niels (in: Historie. Jyske Samlinger. Ny Række VII, 1, 1966)*.
 27. Jvf Niels Skyum-Nielsen, *Kvinde og Slave. Danmarkshistorie uden retouche, 3*. København 1971, pp 136 ff, og Wolfgang Seegrün, *Das Papsttum*, pp 146 ff.
 28. Jørgen Quistgaard Hansen, *Regnum et sacerdotium. Forholdet mellem stat og kirke i Danmark 1157–1170. (in: Middelalderstudier. Tilegnede Aksel E Christensen på tresårsdagen 11. september 1966. 1966)*, pp 61 ff. Jvf desuden idem, *Pavestrid og europæisk storpolitik 1159–70. (in: Historisk Tidsskrift XII række, 3, 1968–69)*.
 29. Sammenlign Hal Koch, *Danmarks Kirke i den begyndende Højmiddelalder. Bind I: Kirke og Konge. 1936*, p 105; John Danstrup, *Træk af den politiske kamp 1131–82. (in: Festskrift til Erik Arup, 1946)*, pp 83 f; Aksel E Christensen, *Kongemagt og Aristokrati. Epoker i middelalderlig dansk statsopfattelse indtil unionstiden. København (1945) 1976*, p 41; Jørgen Quistgaard Hansen, *Regnum et sacerdotium*, p 75; Erich Hoffmann, *Königserhebung und Thronfolgeordnung*, p 108 og note 50.
 30. Jvf Tore Nyberg, *Skt Peters efterfølgere*, pp 142 f.

31. *ibid*, p 131. En klassifikation af de hellige konger findes hos Frantisek Graus, Volk, Herrscher und Heiliger, pp 427 ff. Jvf desuden Karol Górski, Le roi saint. Un probleme d'ideologie feodale. (in: *Annales ESC*, XXIV, 1969), p 371, der har en anden klassifikation af de hellige konger. De nordiske helgenkonger kan sandsynligvis indplaceres i en europæisk tradition. Således Erich Hoffmann, Die heiligen Könige, pp 150 ff, anderledes Aksel E Christensen, Kongemagt og Aristokrati, pp 55 f.
32. Thomas Riis, Les institutions politiques centrales du Danemark 1100–1332. (*Odense University Studies in History and Social Sciences* 46). 1977, pp 197 f, 213.
33. Aksel E Christensen, Danmarks Historie: Tiden 1042–1241. (in: *Gyldendals Danmarks historie*. Bind I. 1977), p 262.
34. Lauritz Weibull, Ringstedklostrets privilegier 1135–1225. (in: *Scandia. Tidskrift för historisk forskning*, XIV, 1941), pp 72 f. Jvf Erich Hoffmann, Die heiligen Könige, pp 164 ff.
35. Thomas Riis, Les institutions politiques centrales, pp 205, 213 f.
36. *Dipl Dan* I:2, nr 31.
37. *Dipl Dan* I:2, nr 32, 36.
38. Nanna Damsholt, Kingship in the Arengas of Danish Royal Diplomas 1140–1223. (in: *Mediaeval Scandinavia*, 3, 1970), pp 80 f, 87 f. Jvf idem, Kongeopfattelse og kongeideologi hos Saxo. (in: *Saxostudier. Saxokollokvierne ved Københavns universitet*. København 1975), pp 148 f.
39. Thomas Riis, Les institutions politiques centrales, pp 83 ff, 141, 148; Tore Nyberg, Middelalderens politiske institutioner. (in: *Historie. Jyske Samlinger, Ny række* XII, 3–4, 1978), p 384.
40. Thomas Riis, Les institutions politiques centrales, p 190; Niels Skyum-Nielsen, Kvinde og Slave, p 85.
41. Erich Hoffmann, Die heiligen Könige, p 171.
42. idem, Knutsgilde und Königshaus. (in: *Stadtherrschaft und Bürgertum in frühen städtegeschichtlichen Beispielen des westlichen Ostseebereiches. Colloquium durchgeführt von der Teilprojektgruppe A 7 in Sonderforschungsbereich 17 an der Christian-Albrechts-Universität Kiel, 17.–18. Oktober 1975*. Kiel 1976), pp 7 ff. Jvf desuden idem, Beiträge zur Geschichte der Stadt Schleswig und des westlichen Ostseeraums in 12. und 13. Jahrhundert (in: *Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte*. Band 105, 1980) og Hans-Friedrich Schütt, Gilde und Stadt. (in: *Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte*. Band 105, 1980), som først er kommet forfatteren i hænde efter, at manuskriptet var skrevet.
43. Jvf Poul Johs Jørgensen, Dansk Retshistorie. Retskilderne og Forfatningsrettens Historie indtil sidste Halvdel af det 17. Aarhundrede. (1940) 1947, pp 444 ff.
44. Lauritz Weibull, S:t Knut i Österled. (in: *Lauritz Weibull, Nordisk historia II*. Stockholm 1948), pp 422 ff. Anderledes Ahasver von Brandt, Neuere skandinavische Anschauungen zur Frühgeschichte des Ostseebereichs (10.–12. Jahrhundert). Ein Forschungsbericht. (in: *Die Welt als Geschichte. Eine Zeitschrift für Universalgeschichte*. 1950), pp 65 f.
45. Lauritz Weibull, Sant Knuts Gille. Historisk framställning. Malmø 1956, p 11. Jvf Aksel E Christensen, Über die Entwicklung der dänischen Städte von der Wikingerzeit bis zum 13. Jahrhundert. (in: *Die Zeit der Stadtgründung im Ostseeraum. Acta Visbyensia I. Visby-symposiet för historiska vetenskaper 1962*, Uppsala 1965), pp 170 f, der refererede til Weibulls arbejde, men bibeholdt betegnelsen værnegilder og karakteriserede gildet fra det 12. og 13. århundrede som en ældre nordisk gildeindretning, som var tilført en udpræget

merkantil funktion fra det tidlige gildevæsen i Flandern. Jvf desuden Gerhard Kraack, *Das Gildewesen der Stadt Flensburg. (Schriften der Gesellschaft für Flensburger Stadtgeschichte 19)* Flensburg 1969, pp 19 f og note 73 samt tillæg I, pp 232 f, der karakteriserede de danske Knudsgilder som »frühe Formen der niederfränkischen Kaufmannsgilden.» Interessant er det, at Kraack inddelte gildeskræerne i tre udviklingsfaser fra ca 1200 til 1350. Ved at sammenligne disse skræer mente han at kunne fastslå, at gildernes værnefunktion blev stadig svagere, efterhånden som retsforholdene i landet blev styrket.

46. De forskellige opfattelser af den oprindelige betydning af ordet *gilde* afspejler denne diskussion. Jvf Oldnordisk Ordbog ved Det Kongelige Nordiske Oldskrift-Selskab af Erik Jonsson. København 1863: Vollständiges Wörterbuch zu den Liedern der Edda af Hugo Gering. Hall a. S. 1903; Alexander Bugge, *The earliest Guilds of Northmen in England, Norway and Denmark.* (in: *Sproglige og historiske afhandlinger viede Sophus Bugges minde.* Kristiania 1908, pp 197 ff. Anderledes Emile Coornaert, *Les ghildes médiévales (v^e – xive siècles) Definition – Evolution.* (in: *Révue Historique*, 199, 1948), pp 30 f.
47. Max Pappenheim, *Die altdänischen Schutzgilden. Ein Beitrag zur Rechtsgeschichte der germanischen Genossenschaft.* Breslau 1885, p 45.
48. Karl Hegel, *Städte und Gilden der germanischen Völker im Mittelalter*, Band I, Leipzig 1891, pp 6 f.
49. Emile Coornaert, *Les ghildes médiévales*, pp 233 f.
50. Edith Ennen, *Frühgeschichte der europäischen Stadt.* Bonn (1953) 1964, pp 69 ff.
51. *ibid* p 167.
52. Alexander Bugge, *Altschwedische Gilden. Neuere Arbeiten über schwedische Sozial- und Wirtschaftsgeschichte.* (in: *Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte.* Band 11, 1913), pp 142 f.
53. Emile Coornaert, *Les ghildes médiévales*, p 47.
54. Hans Planitz, *Kaufmannsgilde und städtische Eidgenossenschaft in niederfränkischen Städten im 11. und 12. Jahrhundert.* (in: *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Germ. Abt.*, 60, 1940), p 27.
55. Emile Coornaert, *Les ghildes médiévales*, pp 49 f. Jvf dog Karl Hegel, *Städte und Gilden.* Band II, p 123.
56. *F eks gilder med socialt eller politisk sigte.* Emile Coornaert, *Les ghildes médiévales*, pp 211 ff.
57. *ibid*, pp 51 ff, 219 ff.
58. Walther Stein, *hansa.* (in: *Hansische Geschichtsblätter*, 36, 1909), pp 88 f, 98, 111.
59. Emile Coornaert, *Les ghildes médiévales*, pp 225 ff.
60. Hans van Werveke, *Das Wesen der flandrischen Hansa.* (in: *Hansische Geschichtsblätter*, 76, 1958), pp 9 ff.
61. *Danmarks Gilde- og Lavsskræer fra Middelalderen.* Bind I. (udg C Nyrop). København (1899–1900) 1977, p 3.
62. Lauritz Weibull, *S:t Knut i Österled*, pp 418, 420 og note 3. Jvf dog idem, *Sankt Knuts Gille*, p 14. *Jvf Dipl Dan* I:3, nr 63. Diplomatiariets udgivere daterer brevet til 1177.
63. *Dipl Dan* I:3, nr 63.
64. *Danmarks Gilde- og Lavsskræer*, nr 3–14. Max Pappenheim, *Die altdänischen Schutzgilden*, p 154 og note 2, mener, at Flensborgskræen i sin helhed først blev nedskrevet i den anden

halvdel af det 13. århundrede, idet skråen, foruden at indeholde bestemmelser som næppe kan hidrøre fra tiden efter 1200, skulle indeholde elementer fra 1284. Pappenheims bestemmelse af tidspunktet for skråens oprindelse er imidlertid tvivlsom. Flensborggildet har givetvis været repræsenteret på Skanør-synoden i 1256, og hvis Pappenheims hypotese havde været rigtig, kunne man have forventet, at synoden blev nævnt, eller at i hvert fald nogle af de nye bestemmelser, som blev indført ved denne lejlighed, var blevet optaget i Flensborgskråen. Men disse bestemmelser mangler i skråen. Det sandsynligste tidspunkt for skråens oprindelse må derfor være omkring 1200. Dog kan det ikke udelukkes, at art 47-456 er senere tilføjelser fra første halvdel af 1200-tallet.

65. Poul Johs Jørgensen, Dansk Retshistorie, p 225. Jvf Ole Fenger, Fejde og mandebod, p 351.
66. Ole Fenger, Fejde og mandebod, p 428.
67. *ibid*, pp 439 f.
68. Flensborg 1, Odense 4, Malmø (1256) 1, Storeheddinge 1, Kallehave 1, Malmø (1300) 9, Malmø (1350) 7. Aksel E Christensen, Ret og magt i dansk middelalder. København 1978, p 16, har en anden tolkning af Flensborgskråens § 1, idet han tolker *hinder* som hindre og ikke tvinge. Men en sådan tolkning er ikke sandsynlig.
69. Flensborg 3, Malmø (1256) 1, Storeheddinge 1, Kallehave 1, Malmø (1300) 9. Jvf Max Pappenheim, Die altdänischen Schutzgilden, pp 392 ff.
70. Flensborg 2, Odense 5, Malmø (1256) 10, Storeheddinge 10, Kallehave 13, Malmø (1300) 23, Malmø (1350) 21.
71. Jvf Max Pappenheim, Die altdänischen Schutzgilden, pp 390, 400: Gildeskråerne omtaler ikke det tilfælde, hvor en broder hjælper drabsmanden udover de fastsatte grænser, hvilket skyldes straffebestemmelser i den almindelige ret. Gildebroderen var alene forpligtet til at hjælpe sin broder i alle sager, som ikke stred imod den almindelige ret. Gilderne stod ikke over, men under den almindelige retsordning. Anderledes Karl Hegel, Städte und Gilden, I, p 136.
72. Flensborg 15, 16, Odense 2, 3, Malmø (1256) 3, Storeheddinge 3, Kallehave 3, Malmø (1300) 14, 15, 16, Malmø (1350) 12, 13, 14. Jvf Max Pappenheim, Die altdänischen Schutzgilden, pp 401 ff.
73. Jvf Ole Fenger, Fejde og mandebod, p 373.
74. Flensborg 4, Odense 1, Malmø (1256) 2, Storeheddinge 2, Kallehave 2, Malmø (1300) 10, Malmø (1350) 8. Jvf Max Pappenheim, Die altdänischen Schutzgilden, pp 405 f.
75. Malmø (1256) 24, Storeheddinge 24, Kallehave 27, Malmø (1300) 12, 13, Malmø (1350) 10, 11. Jvf Max Pappenheim, Die altdänischen Schutzgilden, pp 338 f, 354.
76. Flensborg 5, 22, Odense 6, 11, Malmø (1256) 7, 17, Storeheddinge 7, 17, Kallehave 7, 20, Malmø (1300) 20, 29, Malmø (1350) 18, 28.
77. Flensborg 21, Odense 9, Malmø (1256) 4, Storeheddinge 4, Kallehave 4, Malmø (1300) 17.
78. Max Pappenheim, Die altdänischen Schutzgilden, p 336. Karl Hegel, Städte und Gilden, I, p 143.
79. Odense 32, Malmø (1256) 30, Storeheddinge 30, Kallehave 32, Malmø (1300) 37, Malmø (1350) 36.
80. Malmø (1256) 33, Storeheddinge 33, Kallehave 36, Malmø (1300) 39, Malmø (1350) 38.
81. Jvf Ole Fenger, Fejde og mandebod, p 441 og note 314.
82. Jvf Max Pappenheim, Die altdänischen Schutzgilden, pp 408 f.
83. *ibid*, pp 412 f.

84. Malmø (1256) 6, Storeheddinge 6, Kallehave 6, Malmø (1300) 19, Malmø (1350) 12.
85. Flensborg 15, Odense 2, Malmø (1256) 3, Storeheddinge 3, Kallehave 3, Malmø (1300) 14, Malmø (1350) 12.
86. Flensborg 17, Odense 24, Malmø (1256) 9, Storeheddinge 9, Kallehave 12, Malmø (1300) 22, Malmø (1350) 20.
87. Jvf Max Pappenheim, *Die altdänischen Schutzgilden*, p 419.
88. Flensborg 18, Odense 25, Malmø (1256) 8, Storeheddinge 8, Kallehave 11, Malmø (1300) 21, Malmø (1350) 19.
89. Odense 39, Malmø (1256) 24, Storeheddinge 25, Kallehave 28, Malmø (1300) 34, Malmø (1350) 33.
90. Malmø (1256) 35, 36, 37, Storeheddinge 35, 36, 37, Kallehave 8, 9, 10, Malmø (1300) 40, 41, 42, Malmø (1350) 39, 40, 41.
91. Max Pappenheim, *Die altdänischen Schutzgilden*, pp 414 ff. Ifølge Pappenheim fik den økonomiske bistand i gilderne en stadig stigende betydning, efterhånden som retsforholdene i landet blev sikret. Kulminationen på denne udvikling var fremkomsten af de erhvervsrettede gilder, fremfor alt købmandsgilderne.
92. Flensborg 20, Odense 10, Malmø (1256) 5, Storeheddinge 5, Kallehave 5, Malmø (1300) 18, Malmø (1350) 16.
93. Flensborg 24, Odense 8. Jvf Ole Fenger, *Fejde og mandebod*, p 367.
94. Odense 44, 46, 47, Malmø (1256) 39, 40, Storeheddinge 38, 39, Kallehave 38, 39, Malmø (1300) 44, Malmø (1350) 43.
95. Salomon Kraft, *S:t Knutssynoden i Skanör den 7 september 1256*. (in: *Från åtta århundraden. Skrifter utg av Ystads fornminnesförening VII*. Ystad 1957), p 25.
96. Malmø (1256) 33, 36, Storeheddinge 33, 36, Kallehave 9, 36, Malmø (1300) 39, 41, Malmø (1350) 38, 40.
97. Jvf Gerhard Kraack, *Das Gildewesen der Stadt Flensburg*, pp 55 f.
98. Flensborg 26, 27, 28, 33.
99. Flensborg 34, Odense 29, Malmø (1256) 12, Storeheddinge 12, Kallehave 15.
100. Flensborg 37, 38, 39, 40, 41, 42, Odense 30, 33, 38, Malmø (1256) 19, 20, Storeheddinge 19, 20, Kallehave 22, 23, Malmø (1300) 30, 31, 32, Malmø (1350) 29, 30, 31.
101. Odense 23, Malmø (1256) 16, Storeheddinge 16, Kallehave 19, Malmø (1300) 28, Malmø (1350) 27.
102. Flensborg 30, Odense 7, Malmø (1256) 14, Storeheddinge 14, Kallehave 17, Malmø (1300) 26, Malmø (1350) 32, 34. Jvf desuden Jakob Erlandsens opfordring til Kristoffer I fra 1257 om at forbyde forsamlinger, som tilskyndede til druk, sværger og mened. Gerhard Kraack, *Das Gildewesen der Stadt Flensburg*, p 20 og note 95.
103. Malmø (1256) 23, 27, 28, Storeheddinge 23, 27, 28, Kallehave 26, 30, 31, Malmø (1300) 33, 35, Malmø (1350) 32, 34.
104. Flensborg 45, Odense 35, 51, Malmø (1256) 21, Storeheddinge 21, Kallehave 24, Malmø (1300) 3, Malmø (1350) 3.
105. Kallehave 42, Malmø (1300) 4, Malmø (1350) 4.
106. Jvf Curt Wallin, *De medeltida Knutsgillena. Religiösa och kyrkliga aspekter*. (in: *Catholica*, 27, 2–3, 1970), p 159.

- In honore sancti Kanuti martyris. Ko
107. *Ibid*, p 165.
108. Max Pappenheim, Die altdänischen Schuttl
I, p 132.
109. *Scriptores Minores Historie Danice Mea*
II, pp 33 f.
110. Malmø (1256) 41, Storeheddinge 42, Kalle
111. Max Pappenheim, Die altdänischen Schuttl
p 133.
112. Gerhard Kraack, Das Gildewesen der S
Kvinde og Slave, p 117.
113. Malmø (1300) 1, Malmø (1350) 1.
114. Flensborg 9, Odense 6.
115. Flensborg 10, Odense 21.
116. Odense 48, 49, Malmø (1256) 43, 44, Malmø
117. Malmø (1256) 32, 34, Storeheddinge 3
Malmø (1350) 37, 39.
118. Jvf ovenfor note 90.
119. Dipl Dan I:3, nr 63: »Moris est uniuersæ g
transaugant causa acquisitionis statum su
quia ubi non subueniunt preasidia, propriar
120. Odense 53, Kallehave 25, Malmø (1300) 2,
121. *Jvf Medieae Latinitatis Lexicon Minus* ved J
122. Malmø (1300) 5.
123. *Danmarks Gilde- og Lovskræder*, I, p 18.
124. Hugo Mathiessen, Middelalderlige Byer. Be
125. *Dipl Dan* I:2, nr 65.
126. *Dipl Dan* I:2, nr 101.
127. *Dipl Dan* I:2, nr 156.
128. *Kong Valdemars Jordebog*. (udg Svend Aak
129. *ibid*, II, pp 198 f.
130. *ibid*, I, p 22, II, p 529.
131. Karl Jordan, Die Städtepolitik Heinrichs de
Geschichtsblätter, 78, 1960. Sonderdruck),
132. Lauritz Weibull, S:t Knut i Österled, p 425.
133. *ibid*, p 421.
134. *Jvf Medieae Latinitatis Lexicon Minus*.
135. Odense 40, Malmø (1256) 35, 37, Storeh
40, 42, Malmø (1350) 39, 41.
136. *Dipl Dan* I:3, nr 63.
137. Lauritz Weibull, Sankt Knuts Gille, p 14.

138. Die Urkunden Heinrichs des Löwen, Herzogs von Sachsen und Bayern. (*Mon Germ Hist*, udg Karl Jordan) Stuttgart (1949) 1960, nr 48.
139. *ibid*, nr 49.
140. Fritz Rörig, Reichssymbolik auf Gotland. Heinrich der Löwe, »Kaufleute des Römischen Reichs«, Lübeck, Gotland und Riga. (in: *Hansische Geschichtsblätter* 64, 1939), pp 10 f.
141. *ibid*, p 25.
142. Senest i Wieder Einmal: Die Gotland-Urkunden Heinrichs des Löwen. (in: *Hansische Geschichtsblätter* 74, 1956).
143. Hugo Yrwing, Gotland under äldre medeltid. Studier i Baltisk-Hanseatisk historia. Lund 1940, pp 124 f.
144. *ibid*, p 135.
145. *ibid*, p 157.
146. *idem*, Gotlands medeltid, Visby, Gotlandskonst. 1978, pp 114 f.
147. Nils Blomkvist, Kalmars uppkomst och äldsta utveckling. Tiden till 1300-talets mitt. Karlshamn 1978, pp 35 ff, 49 f. Jvf desuden *idem*, De äldsta urkunderna om Kalmar. (in: *Historisk Tidskrift*. Stockholm. 1978). Jvf også Erich Hoffmann, Die Bedeutung der Schlacht von Bornhöved für deutsche und skandinavische Geschichte. (in: *Zeitschrift des Vereins für lübeckische Geschichte und Altertumskunde*. 57, 1977), pp 31 f. Curt Wallin, Knutsgillena i det medeltida Sverige. Kring kulten av de nordiska helgonkungarna. (*Historiskt arkiv* 16). Stockholm 1975, pp 30 ff, opstiller den hypotese, at der ved Backaborg har eksisteret »ett Knutsbetonat handelsfaktori under de mäktiga Valdemarernas beskydd«. Jvf dog Nils Blomkvist, Kalmars uppkomst och äldsta utveckling, p 33, note 34.
148. Jvf Edith Ennen, Frühgeschichte der europäischen Stadt, pp 176 ff, der tager afstand fra Rörigs teori om, at rådet var udviklet fra et »Unternehmerkonsortium« eller »Unternehmergilde«.
149. Karl Jordan, Die Städtepolitik Heinrichs des Löwen, pp 11 ff.
150. Arnoldi Chronica Slavorum. Recognovit G H Pertz. (*Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum seperatim editi* 14) Hannover 1868, II, 21: »Hanc igitur in manus vestras non trademus, sed eius libertatem viribus et armis, quantum possumus, constantissime tuebimur . . . Qui si liberationem nobis promiserit, iustum est, ut civitatem ei servemus; sin autem, quod placitum est in oculis vestris faciemus. Quod si facere nolueritis, sciatis, omnes nos pro defensione civitatis nostre magis optare honeste mori, quam fidei violatores inhoneste vivere.«
151. *ibid*, VI, 13. Jvf Tore Nyberg, Kreuzzug und Handel in der Ostsee zur dänischen Zeit Lübecks. (in: *Lübeck 1226. Reichsfreiheit und frühe Stadt*. 1976), p 181: Før byen blev overgivet til Valdemar, indkaldtes der til en borgerforsamling – ikke af grev Adolfs faged, men snarere af et råd. Byens rådsforsamling blev ved denne lejlighed bragt et stort skridt fremad.
152. *Dipl Dan* I:4, nr 53.
153. *Arnoldi Chronica Slavorum*, V, 12: »Tradamus civitatem regi Danorum, gratiam ipsius inveniamus, qui ab omni nos infestatione eripiet, insuper negotiari nos in terra sua permittet. Et quis est, qui nos inquietare poterit, si ipsum habuerimus protectorum?«
154. Tore Nyberg, Kreuzzug und Handel in der Ostsee, pp 180 f.
155. *Dipl Dan* I:3, nr 107.
156. Curt Wallin, Knutsgillena i det medeltida Sverige, pp 91 f.

157. Jvf Hansjörg Süberkrüb, *Der deutsche Kaufmann als Gast in den dänischen Städten im 13. Jahrhundert*. Kiel 1951. (MS), p 10.
158. Karl Jordan, *Heinrich der Löwe und Dänemark*. (in: *Geschichtliche Kräfte und Entscheidungen. Festschrift zum 65. Geburtstag von Otto Becker*. Wiesbaden 1954), p 29.
159. Sålænge Lauritz Weibulls tolkning opretholdes, må Valdemar II's politik over for Lybeck forekomme paradoks. Jvf Erich Hoffmann, *Die Bedeutung der Schlacht von Bornhöved*, p 19.
160. Lauritz Weibull, *S:t Knut i Österled*, pp 425 ff.
161. Hugo Yrwing, *Gotlands medeltid*, pp 117 f. Jvf Tore Nyberg, *Kreuzzug und Handel in der Ostsee*, pp 193 f.
162. Curt Wallin, *Knutsgillena i det medeltida Sverige*, p 59. Undersøgelser over forholdet mellem den tyske konge og byerne i det saksiske område indtil investiturstridens afslutning viser, at kongen her ikke har ført en særlig handelsfremmende bypolitik. Berent Schweineköper, *Königtum und Städte bis zum Ende des Investiturstreits. Die Politik der Ottonen und Salier gegenüber den werdenden Städten im östlichen Sachsen und im Nordthüringen. (Vorträge und Forschungen 11)*. Sigmaringen 1977, pp 138 ff.
163. Vilhelm La Cour, *Tiden indtil 1241*. (in: *Sønderjyllands Historie. Fremstillet for det danske Folk*. Bind I. København 1931), pp 346, 350. Jvf Hans Olrik, *Knud Lavards liv og gærning*. København 1888, p 91.
164. Helmodi Presbyteri Bozoviensis *Chronica Slavorum*. Editionis quam paraverat Berhardus Schmeidler textum denuo imprementum curavit Heinz Stob. (*Ausgewählte Quellen zur deutschen Geschichte des Mittelalters XIX*). Darmstadt 1963, XLIX.
165. *Vitae Sanctorum Danorum*. (Novam edit crit cur M Cl Gertz). København 1908–12, p 237.
166. Vilhelm La Cour, *Tiden indtil 1241*, pp 353 ff.
167. *Scriptores Minores*, II, pp 33 f: »Qui (kong Niels) cum venisset prope Hethæby dissuaserunt ei comites et pueri sui, ne introiret illuc; dicebant enim, quod burgenses districtissimam legem tenent in conuiuio suo, quod appellatur Hezlagh, nec sinunt inultum esse, quicumque alicui conuiuiarum illorum dampnum siue mortem intulerit; et dux Kanutus, dum adiuuaret senior erat conuiuij illius et defensor. Spreuit huiusmodi admonitionem rex et dixit: »Numquid timendum est nobis a pelliparijs et sutoribus istis?« Mox itaque, cum villam esset ingressus, clausurunt portas ciuitatis, et repente campana conviuij clarius insonuit; concurrentes autem burgenses rapuerunt regem et cum omnibus, qui cum defendere nitebantur, morti tradiderunt; et sic vindicatus est sanguis iustus de manu impiorum.»
168. Niels Skyum-Nielsen, *Kvinde og Slave*, p 69. Vedrørende krønikens proveniens, M Cl Gertz, *Scriptores Minores*, II, pp 5 ff; Ellen Jørgensen, *Annales Danici Medii Ævi*. 1920–21, p 30: »Det ny selvstændige Stof, sjællandske Krønike bringer inden Aar 1282, er synderligt ringe.« Anne K G Kristensen, *Danmarks ældste annalistik. Studier over lundesisk annalskrivning i 12. og 13. århundrede. (Skrifter udg af Det historiske Institut ved Københavns Universitet 3)* 1969, pp 15 ff.
169. Vilhelm La Cour, *Tiden indtil 1241*, p 359.
170. Helmodi Presbyteri Bozoviensis *Chronica Slavorum*, LI: »Illi autem memores bonorum, quae impenderat eis Kanutus, receperunt virum, parati pro eo fere mortem et exterminium.»
171. *ibid*: »Porro Nicolaus rex senior navi elapsus venit Sleswich percussusque est a viris civitatis in gratiam victoris. Ultusque est Dominus sanguinem Kanuti, quem interfecit Magnus, prevaricator iurisiurandi, quod iuravit.»

172. Jvf Niels Skyum-Nielsen, Kvinde og Slave, p 77.
173. Vilhelm La Cour, Tiden indtil 1241, p 362.
174. Jvf Norge under borgerkrigen i det 12. århundrede, hvor byerne fik øget betydning som kongelige centre. I byerne fandtes nemlig ressourcer til at underholde hird og hærfolk over en længere tid, og fra byerna var det muligt at kontrollere de omkringliggende længere distrikter. Knut Helle, Arnved Nedkvitne, Norge. Sentrumsdannelse og byutvikling i norsk middelalder. (in: *Urbaniseringsprocessen i Norden. Bind I. Middelaldersteder. Det XVII nordiske historikermøte, Trondheim 1977*) Trondheim 1977, p 240.
175. *Dipl Dan* I:3, nr 107: »Kanutus, mæth Gwths nathe koning allæ Danæ allæ Knvts gilde brøther hyælsvm ogh san fryth. Wy gøør allæ mææn witlicth thær ær i sænte Knuts gilde at wy taghem them allæ vnder wort wærn ogh fryth sosvm them thæ ws daghligh thyene Hwosum ither forvræter ælder wræt gør thet wile wy hæven mæth wort konyngligh swæρθ»
176. Erik Arup, Danmarks Historie. Bind I. Land og Folk. Til 1282. København 1925, pp 172 ff, 189 f. Jvf Sture Bolin, Ledung och frälse. Studier och orientering över danska samfundsförhållande under äldre medeltid. Lund 1934, pp 50 f, der kraftigere end Arup understreger hirdens aristokratiske karakter.
177. Om de tre overleveringers indbyrdes afhængighed, jvf Thomas Riis, Les institutions politiques centrales, pp 31 ff.
178. Aksel E Christensen, Kongemagt og Aristokrati, p 46.
179. Tage E Christiansen, Isti tres fratres. Broderlisten i Kong Valdemars Jordebog. (in: *Middelalderstudier. Tilegnede Aksel E Christensen på tresårsdagen 11. sept 1966. 1966*), pp 82 ff. I sin analyse af Jordebogens Broderskabsliste retter Christiansen mange indvendinger mod at sætte denne i forbindelse med Vederlovens hird.
180. Thomas Riis, Les institutions politiques centrales, pp 43 ff.
181. Max Pappenheim, Die altdänischen Schutzgilden, pp 74 ff. Jvf *Den danske Rigslovgivning indtil 1400*. (udg Det danske Sprog- og Litteraturselskab) København 1971, pp 5 ff: Svend Aggesen, Lex castrensis siue curiæ, kap 3, 6, 7, 14. Ifølge Knud Pedersen Kannik, Sct Knudsgilde. Kongens Mænd. Aabenraa 1928, p 39, skulle Knud Lavard »som Lovgiver for Sct Knudsgildet» have fulgt Vederloven. Der findes intet tvingende bevis for denne tolkning. Jvf desuden Max Pappenheim, Die altdänischen Schutzgilden, p 78.
182. Curt Wallin, Knutsgillena i det medeltida Sverige, pp 48 ff.
183. *Dipl Dan* I:3, nr 68.
184. Curt Wallin, Knutsgillena i det medeltida Sverige, pp 52 f.
185. *Danmarks Kirker, Sorø Amt*, I (udg Nationalmuseet), København 1936, pp 112 ff.
186. I Norge byggede de første tre konger efter Olaf den Hellige hver sin kirke, som skulle være bygherrens gravkirke; den hellige Olafs relikvier blev overført til kirken, for at kongen kunne blive begravet sammen med den hellige forfader. Erich Hoffmann, Die heiligen Könige, pp 86, 172.
187. Malmø (1300) 4: »Ad honestatem convivii et remedium animarum fratrum defunctorum tres missas decrevimus communes anno quolibet celebrandas, primam de sancto Canuto in die beati Canuti regis martyris, secundam . . .» Jvf Malmø (1350) 4.
188. Jvf Max Pappenheim, Die altdänischen Schutzgilden, p 197.
189. Stella Maria Szacherska, The political role of the Danish Monasteries in Pomerania 1171–1223. (in: *Mediaeval Scandinavia*, 10, 1977), p 141.
190. Thomas Riis, Les institutions politiques centrales, p 205.

191. Niels Skyum-Nielsen, *Kvinde og Slave*, pp 322 ff.
192. Thomas Riis, *Les institutions politiques centrales*, pp 208 f.
193. Danmarks Gilde- og Lavsskråer, p 58.
194. Salomon Kraft, *S:t Knuts-synoden i Skanör*, p 33.
195. Jvf Valdemars brev til Gotlandsfarerne, *Dipl Dan* I:3, nr 63: »Inde est, quod vestræ fraternitati ac societatis conexione, quam in honore sancti Kanuti martyris salubri consilio atque utili(ssi)ma prouidentia incoastis, magni fauoris gratia amplectimur, præsertim cum nobis præsentibus necnon et posteris nostris regioque honori fructuosissime consultum sit.»